

Нафс ва Истиқлол

Сарсухан: сутунмӯҳраи фикри Тоҷик

Бешак яке аз назарияҳои миллӣ, ки дар шинохти ҷаҳони воқеии Тоҷик нақши калидӣ дорад ин назарияи нафс аст, ки то ҷое дар равоншиносӣ ва таърихи фалсафа ба он шинос ҳастанд. Мутассифона, имрӯз назарияи нафс, дар умум ҳамчун ишораткунанда ба сатҳи камолӣ инсон дар забони мардум мондааст, вале дар борааш дониш ва тассавури дуруст надоранд. Метавон гуфт, ки нафс назарияе маркази дар сохтмони субъект (худӣ, шахсият), маъориф ва маънавиёти инсон ва аз ин мавқеъ яке аз назарияҳои калидӣ дар муносибат ба иҷтимоъ, сиёсат ва давлатдорист. Воқеан яке аз сабабҳо, ки ин назария мавқеи худро аз даст дода ин ҳукумронии **фикри истеъмори**, ки садсолаҳо шакл гирифтааст. Чун **нафс** яке аз сатҳҳо ё фазоест, ки ба **будани ҳаргуна таҷриба ва инкишофи шахсият** имконият медиҳад дар давраи ҳукумронии сулолаҳои турки - муғулӣ ва инчунин дар давраи сиёсати манқуртсозии Шӯравӣ ин хусусият ва мавқеи худро аз даст дода буд. Ва имрӯз ҳам муносибат ба назарияи нафс дар сатҳест, ки мардуми Ҷаҳони Андеша, ки бо боварии онҳо 'концепсияи сиёсии Тоҷикистони демократӣ ба метафизикаи онҳо, яъне ба **ҷовидонагии ҷисмонии инсон**, такя мекунад, дар пайрави аз ақлгароии яктаарафа ва позитивизми садсолаҳои пешинаи ғарбӣ, будани нафсро инкор мекунад. Аслан, бо мардуме, ки танҳо ба мошин, хишти хом ё пухта будани инсон боварӣ дошта бошанд ва ё бо онҳое, ки ба худованд имондоранд ё надоранд, ҷои баҳс нест, ки ин ба **тавтология**, яъне ба суҳанпардозии бевунёд ва мутантан чун метафизикаи Ҷаҳони Андеша ва "марксистҳо"-и Тоҷик, мебарад. Вале мушкили ин ҷост, ки ин қавм бунёди ҳама гуна таҷрибаҳои илмӣ, фалсафӣ ва динӣ, бунёди зебӣ, санъат ва маънавиёти мардум, бунёди ҳама гуна ҳисси ишқу дарди мардум, бунёди худсозӣ ва фикр ва дар умум бунёди ҳаёт ...ё сатҳе, ки дар он хотира ниғаҳ дошта мешавад, ҷаҳонбинӣ, шахсият ва сиёсату истиқлол шакл мегиранд, инкор ва боз ин ҳама концепсияи сиёсии давлати демократӣ ва дунявии Тоҷикистон шинохта мешавад. Аҷиб "ҷовидонагӣ", ки дар фазо ва вақт на ба худ ва на ба дигарон ҷойи пой намегузоранд. Ва концепсияи сиёсии Тоҷикистон ва ҷаҳонбинии 'нӯҳбагони фикри ва сиёсии' тоҷик ба ҳамин метафизика такя мекунад.

Чи гунае, ки гуфтем, ҷои баҳс ба ин рӯйдод, яъне бо бинишҳои моддигарӣ ва беҳудӣ нест, ки садсолаҳо ин баҳс вучуд дошт ва мушкили асосӣ дар гуфтугӯи мо ин шинохти нуқтаи бӯҳрон ва ташхиси ин маризиҳои ҷомеа ҳаст, ки дар кучо реша доранд. Дар ин баҳс **ду нуқтаи муҳим** аст, ки воқеан атрофи онҳо мебоянд гуфтугӯ кард, ба хусус вақте ин нуқтаҳо худ **рамзи гӯё ва боз хомӯши** ҷомеаи Тоҷикистон гаштаанд. Падидаи аҷибест, вақте фарёд бо хомушӣ бо ҳам месозанд. **Нуқтаи аввал** ин масъалаи нашинохтани **таркиб ё низоми руҳонӣ ва маънавии ҷаҳон** аст ва ин низомест, ки рӯи ин сатҳ, ки нафс ё ҷонаш меномем, бунёд ёфта, зинда ва дар амал аст. Ин яке аз

масъалаҳои бардоштаи Хуссерл дар баробари тарафдорони ақли инструменталӣ, моддигароӣ, психологизм ва ғайриақлонияти солҳои сиёми асри бистум буд, ки боиси террори инсоният ва ҷангҳо гаштанд. Ва **нуктаи дуввум** ин муносибати **нафс бо сиёсат ва истиқлол** аст, ки яке аз баҳсҳои марказии фалсафаи Тоҷик дар гузашта ва баҳси марказии мутафаккирони имрӯзаи дунёст. Ва дигар ин ки иддаоӣ қавми Ҷаҳони Андеша, ки метафизикаи онҳо концепсияи сиёсии давлати имрӯзаи Тоҷикистонро ташкил мекунад ин баҳсро аз тавтология дида боз ба воқеияте вазнин наздиктар мекунад. Воқеан ҳам фикр ва андешаи миллӣ мелангад ва ба маризии шизоидӣ гирифта аст. Дар фазои сиёсии Тоҷикистон **механизме** ба кор даромадааст, ки нафси бетарбият ҷавҳари он аст ва ин механизм ҳама арзишҳои миллӣ ва умумиинсониро, ки ҷомеаи Тоҷикон болои он сохта шуда буд ва сохта мешуд дорад фурӯ бурда истодааст. Системаи ба вуҷуд омада тарафдори дигаргунӣ, ҳаракат ва раванд нест ва аслан фикрро талабгор ва харидор нест чаро ки фикр ҷомеаро, системаро ва шахсиятҳоро дар мансабҳо метавонад дигар кардан. Ин манфиати онҳоеро, ки манфиати шахсии худро бо хайри умум ҳамоҳанг кардан наметавонанд, зеро суол мебарад ва ин гуруҳи фасодзада кам нестанд. Ин қавми фасодзада, ки худро сиёсатмадор меноманд арзишро бо номи **хайри умум (common good)** аслан намунаанд ва шунаванд ҳам дарк намекунаанд. Сахт дар банди ҷаҳл ва нафси бетарбияти хешанд. ...

Воқеан ҳолати имрузаи фикри Тоҷик ва ба хусус ҳолати истеҳсолкунандагони фикр дар Тоҷикистон боиси нигаронист. Бубинед, ба қариби олими маъруф Стефан Ҳокинг (Stephen Hawking) дар донишоҳи Оксфорд, баъди ҳушдори он, ки аз умри Замин кам, шояд 1000 соли дигар, мондааст ба донишҷуён гуфт “ба ситораҳо нигоҳ кунед на ба зеро пойи худ” ва дар ҳамин вақт намояндагони миллати “фарҳангсолор” ба миллати худ пешниҳоди баръакс доранд. Ҳазор сол пеш, ки Ибни Сино –Қонун, Наҷоту Шифо навишт гузаштагони Ҳокинг воқеан сатҳи пасттари фарҳангӣ буданд. Имрӯз ба ҷои ба ҳазор соли пеш назар кардан дорем боз ба ҳазор соли гузашта бармегардем. Масалан, ҳафтае ки гузашт дар масҷидҳои шаҳр ва шояд ҷумҳурӣ, дар бораи сояи худо будани шоҳ ва фарқи он аз президент мактуб мехонданд. Имом - хатиб қироат мекард, ки шоҳон дар қадим ба таври мероси шоҳ мешуданд ва фарқият имрӯз ин аст, ки президентҳои мо интихоб карда мешаванд ва аз ин рӯ, мехонад имом хатиб, аз рӯи конституция бояд ба президент итоат кунем. Маълум аст, ки нависандаи мактуб ва инчунин хонандаи мактуб дар шинохти таърих, пайвастан ва муқоиса кардани маъниҳои гузашта ва имрӯз сахт мушкили доранд. Гӯё намунаанд, ки дар қадом вақт зиндагӣ дорем. Инчунин маълум аст, ки ҳар ду нависанда ва ҳам хонанда мавқеи конформистӣ ё бетарафиро ба он чи навишта ва гуфта мешавад ва бо он чи вуҷуд дорад ишғол намудаанд. Ҳоли онҳое, ки ба ин ҳарфҳо гӯш мекунанд бадтар аз нависанда ва қироаткунанда аст, ки бештари мардум бо ранг парида дар фикри худ, дар фикри як каф дуо ва дар фикри зарфҳои оби худ, ки барои “шиқори даму нафаси” домӯлло ба умеди шифо, дар тоқҳои масҷид гузоштаанд, ҳастанд. Дар умум сатҳи пасти фикри мулло - академикҳост, ки наметавонанд воқеияти ҳуқуқӣ ва сиёсии мамлакатро таҳлили дуруст кардан, ки мақсад қонуни асосист ва президент ба сояи

худо будан зарурат надорад ва итоати қонуни асосӣ аслий кор аст, ки ин итоат мақсад ва ҳадафи ҳар як шаҳрванди Тоҷикистонро, аз президент то кӯчарӯб, бароварда хоҳад кард. Шинохти назарияи нафс, ки имкони дарки ҳолати равонӣ, физиологӣ, иҷтимоӣ, эпистемологӣ ва дигар унсурҳои таркибии сохтмони шахсро медиҳад, раванди фаҳмидани ва тафсири чунин рӯйдодҳоро дар ҷомеа осонтар метавонад кардан. ...

Ҳоли фикр дар академияи Тоҷик, ки хирад дар кусуф аст, нигароникунандатар аз масҷид аст. Чаҳлу лаганбардорӣ рӯи хирадро пӯшониданд. Ва ҳар 'намоиши театрикунонидашуда', ки онҳо мегузарад воқеан нуфузи президенти Тоҷикистонро боло намебаранд, балки коҳиш медиҳанд. Ба мукофоти Нобелӣ пешниҳод кардани президенти Тоҷикистон, ҳафтаи гузашта, аз ҷумлаи ҳамин намоишҳо буд. Маълум аст, онҳое ки ин фикрҳоро пешниҳод мекунанд бо президент, бо мардум ва бо воқеият нестанд чаро ки ин садоқат ва самимияти "беҳудуд", ва ихтирои **қиссаҳои набуда ва чизҳои набуда** дар ҷомеа ба ғайри ин касе нест ва бар зарари ҳама аст. Ҳар ду ниҳод, академия ва масҷид, дар Тоҷикистон як корро карда истодаанд, ки он бозгашт ба садсолаҳои пеш аз инқилобхост, инқилобҳои илмӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ, ки барои инсоният "озодии умум" (public freedom), "хушбахтии умум" (public happiness), баробарӣ, бародарӣ ва ғайраро таъмин кардаанд. Сутунмӯҳраи фикри тоҷик аз вабои аср – лаганбардорӣ, ки аслан мулло - академикҳо ба он гирифтанд, дар дард аст. Агар нафс (рӯҳ, қон) сатҳест, ки дар он фикр ва маънавиёти мардум месабзид бошад, шахсият ва ҷаҳонбинии ӯ шакл мегирифта бошад пас ин раванди фикр ва кор шоҳиди он аст, ки ин мардум чи гуна ба худ ҷабр карда истодаанд ва эътирофи ғуломиро дар баробари хоҷа, ки Ҳегел зикр карда буд, аз ҳама ҳудудҳо гузаронидаанд.

Бале чунон, ки Ҳегел соли 1806 дар яке аз дарсҳои худ гуфта буд "Чавонмардо! Мо худро дар яке аз замонаҳои муҳим, дар ҷушишу кӯшиш, дарёфтаем, дар ҳоле ки Рӯҳ ҷаҳише ба пеш кардааст, ҷаҳише он сӯи чорҷубаҳои пешинаи худ ва чорҷубаи нав талаб дорад. Ҳама идеяҳо ва назарияҳо, ки то имруз замонавӣ буданд, ҳама устухонҳои ҷаҳон заиф ва ба ҳам бархурда шикаста шуданд ва чун бинише дар хоб аз байн рафтаанд. Рӯҳи нав дорад зӯҳур мекунад, вақте дигарон номардона мегурезанд, фалсафа бояд аввалин шуда ин падидаҳо шиносанд ва табрик кунанд..." Имрӯз дар ин сарзамин ба рӯҳи замони нав имкони сохтан ва халлоқиятро бояд дод. Фазои ақлонӣ ва андешаи мустақили миллиро бояд шинохт, ки он болотар аз фазои як шахси таҳсилкарда ва дипломдор, болотар аз фазои як насли дар зери фарҳанги ғайр зиста ва тарбият дида, болотар аз будани ҳар гуна мансаб ва мансабдор аст. Ин сарчашмаест, ки будан, халлоқият ва ҳастии миллат ба тозагӣ, равонии он вобаста аст ва сатҳи нафс ё қон сатҳест, ки ин раванд ва ин халлоқият зӯҳур мекунад. Аслан на фарҳанг, балки халлоқияти мардум дар фикр, созандагӣ ва дар ин раванд будан ҳастии миллат аст, ғайри ин танҳо осорхонаи миллат аст. Ин сатҳест, ки боиси падидаҳои чун Одамият, Эҳё (Renaissance), Рушангароӣ (Enlightenment) ва инқилоби илмӣ ва фарҳангиву сиёсӣ мегардад. Гуфтан метавон, ки нафс ин сутунмӯҳраи фикр ва маънавиёти Тоҷик аст, ки имрӯз ба Шифо - ва Наҷот - и нав зарурат дорад. ...

Нафс ин раванди шинохт ва сохтмони субъект аст

Аслан нафсро, бо ишораҳои равшани Қуръон, ҳамчун раванд, дар ҳоли тағирёби, тарбиятпазир, камолпазир бояд шинохт, ки он чи хел ки дар боло қайд кардем ҳама унсурҳои равонӣ, физиологӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва сиёсии инсонро дар бар мегирад. Дар ҳама мактабҳои фикрии Исломи нафс нуқтаи марказии таълим, тарбият ва инкишоф буд. Ва ҳадиси пайғомбар (с) “ Ҳар ки шинохт нафси худро мешиносад худованди худро ” санги зербинои сохтмони субъект (шахсият) ва маорифи Исломи буд. Албатта хонандагон дар ёд доранд, ки ин сухан ҳамчун “худро шинос” аз давраи Суқрот ва пеш аз ӯ ҳам маъруф буд. Худ омадани мафҳуми нафс дар Қуръон маънии равон, рӯҳ, худ (ego), маният ва худӣ ишорат ба як фазои худкифо, ҳаракаткунанда камолёбанда аст. Инчунин ишораи Қуръон дар бораи нафси паст ҳайвонӣ (*al nafs al-ammarah*) (Sura 12:53), нафси миёна (*al nafs al-lawwamah*) (Sura 75:2) ва нафси ором ё комил (*al-nafs al-mutmainnah*) (Sura 89: 27) ёд мекунад, ки ҳам ишорат ба камолпазирии инсон аст. Ин худ як худогоҳист, ки таркибҳои бадани ва рӯҳонии инсонро дар бар мегирад ва масалан дар шинохти нафси аммора маризиҳое чун такаббур, ҳирс, ҳасад, шаҳват, ғайбат кардан, бахилӣ, кина ва ғайра шинохта бартараф карда мешаванд. Намояндагони мактабҳои фикрии Исломи, ба хусус Сӯфиён, аз ояҳои Қуръони илҳом гирифта бар ин бовар буданд, ки инсонро худованд бо дастони худ сохта (Sura 38: 75) ва аз нафаси худ бар ӯ дамидааст (Sura 15:29; 38:72). Ва дар мавриди ҳамин ояи иллоҳӣ, ки дар Таврот, ҳам зикр шудааст Валтер Бенҷамин менависад, ки “...Таврот ин далели рамзиро изҳор кардааст ки худо дар вучуди одам аз нафаси худ дамида; ки ин дар як вақт ҳаёт, фикр ва забон аст” (Benjamin, 1986:318). Ин ҳамин баҳсест, ки мутафаккирони Исломи дар бораи халифаи худованд будан (Sura 2:30) ва ин ки инсон бо амонати иллоҳӣ мушарраф шудааст (Sura 33:72), мекарданд. Ва нафс сатҳе буд, ки мутафаккирони Исломи, табиати инсониро ва тарбиятпазирбудани онро ба хуби шинохтанд. Агар дар роҳи расидан ба ҳақ ва ё камолёби баъзе аз намояндагони Сӯфия ба нафскушӣ майл дошта бошанд, бештари онҳо ба хулосае омаданд, ки нафс бо ҳама зиддиятҳо ки дорад боз ҳам ба будан ҳақ дорад ва бо ӯ дар сулҳ бояд зист.

Хулосаи баҳс аз ин қисмати гуфтугӯ ин аст, ки нафс ҳамчун назария реша дар маъниҳои Қуръони дорад ва дар фарҳанги Тоҷикон ҳамчун як маънии созанда ворид аст, ки онро наметавон нодида гирифт, балки ҳамчун назария бояд шинохт ва кор бурд. Чи гунае, ки дар боло қайд кардем, нафс ин сатҳе буд ки низоми маънавии Тоҷикон шакл гирифта месабзид, сатҳест ки технологияи худӣ – ҳақиқат- қудрат ва фазосозӣ амал мекард ва мекунад. Ва мутафаккирони Тоҷик дар гузашта дар ин низом, а) шахсияти худро тарбият ва ба камол мерасониданд в) ҷаҳонбинии худро дар муносибат бо муҳити атроф ва дигарон шакл медоданд, ва с) озодӣ ва начот ё саодати ин ҷаҳон ва охиратро дармеёфтанд. Ва ин падидаест, ки Хуссерл аз он ҳамчун, “ниҳоди муваффақи илми мутлақ ва мустақили рӯҳ дар шакли фаҳмиши дӯрусти худӣ ва ҷаҳон ҳамчун як камолоти маънавӣ” (Husserl, 1965: 190) ёд мекунад. Ин ниҳоде буд, ки дар фикр ва

фарҳанги Тоҷик хуб инкишоф дода шуда буд ва имкони ҳама гуна таҷрибаҳои илмӣ, фалсафӣ, динӣ ва иҷтимоӣ - сиёсиро метавонист додан. ...

Аз сохтмони субъект то ҳукумрони нафси аммора

Намояндагони ҳар як ҷомеаи пешрафтаи дунё ба ғайр аз он, ки ҳастӣ ва воқеияти худро рӯ ба рӯянд боз маъниҳо ва таркибҳои ҷомеаро, ки реша дар гузаштаи онҳо доранд, худро хуб таҳлил ва тафсир мекунанд, то ки дониш ва таҷрибаи таърихи нагузоранд мардум дар ояндаи худ фиреб хӯрда бошанд. Беҳтарин мутаффакирони асри гузаштаи Ғарб, Кассирер, Ҳайдеггер, Деррида, Фуко ва дигарон воқеан ба истилоҳи Фуко ба “археологияи дониш” машғул буданд бо онки таҷрибаи амиқи ҳастӣ ва буданро доштанд. Мутассифона имрӯз дар қаринаи Тоҷикон кӯшиши инкор ва ноҳида гирифтани як фазои фарҳангии мустақилро карда истодаанд, ки маъниҳо ва таркибҳои ин фарҳанг дар вучуди мардум бебозгашт хона кардаанд ва бе дарки ин маъниҳо, таркибҳо ва технологияҳои созандаи фарҳангии гузашта наметавон дар сохтани инсон, ҷомеа ва давлат муваффақ буд. Яке аз ҳамин маъниҳои созанда шинохт ва инкишофи назарияи нафс аст, ки осораш ҳама ҷост вале дар борааш дигар ҳарфе наметавонанд. Гузашта аз ин одати ба қудрат расонидани **нафси аммора** ва боз онро парастӣ ва парвариш кардан, ки аз давраи барқароршавии сулолаҳои турки - муғулӣ дар ин минтақа ба мерос мондааст, зарурати шинохти ин назарияро тақозо дорад. Бояд гуфт, ки истилоҳи “нафси бетарбият”- ро мӯйсафеди хирадманде дар кӯҳистон сикка зада буд, ки аз сулолаҳои турки - муғулии минтақа ҳамчун “сулолаҳои нафси бетарбият” ёд мекард. Ба хусус дидани ин масъала дар муносибат бо давлатдорӣ ва дар муқоиса бо назарияҳои сиёсии дар қаринаҳои дигар, ба хусус дар Ғарб, инкишоф дода шуда, боиси шинохти мушкилоти бунёдиест, ки Тоҷикон дар сиёсат ва давлатдорӣ худ рӯ ба рӯ шудаанд. Масалан дар китоби Ҳобс, Левиофан (*Leviathan* (1651)), ки яке аз китобҳои бунёдии назарияҳои сиёсии давраи нав мебошад табиати инсон мавқеи марказиро ишғол мекунанд, ки дар он Ҳобс дар фарқият аз Арасту, ки инсонро ҳамчун мавҷуди иҷтимоӣ мешинохт, Макиавелиро паёрави намуда ба хулосае меояд, ки инсон барои инсон гург аст, з - ин рӯ ба давлат ниёз дорад. Дар ин замина афкори Фуко, Агамбен, Шмитт ва инчунин Деррида, ба хусус маҷмуаи дарсҳояш, ки зери унвони Ҳайвон ва Истиқлол (*The Beast & the Sovereign*) нашр шуда, қисматҳои муҳими ин гуфтугӯ бояд бошанд, ки шинохти назарияи нафси дар фарҳанги мо инкишоф дода шуда ва табиати давлати дунявӣ ва бӯҳрони сиёсии имрӯзаро дар Тоҷикистон равшантар метавонанд кардан. ...

Аслан нафсро, бо ишораҳои равшани **Қуръон**, ҳамчун раванд, дар ҳоли тағирёби, тарбиятпазир, камолпазир бояд шинохт, ки он чи хел ки дар боло қайд кардем ҳама унсурҳои равонӣ, физиологӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва сиёсии инсонро дар бар мегирад. Дар ҳама мактабҳои фикрии Исломи, фалсафа, исмоилия, тассавуф ва каллом - нафс нуқтаи марказии таълим, тарбият ва инкишоф буд. Ва ҳадиси пайғомбар (с) “ Ҳар ки шинохт нафси худро мешиносад худованди худро ” санги зербинои сохтмони субъект

(шахсият, худӣ) ва маорифи Исломи буд. Албатта хонандагон дар ёд доранд, ки ин сухан ҳамчун “худро шинос” аз давраи Суқрот ва пеш аз ӯ ҳам маъруф буд. Худ омадани мафҳуми нафс дар Қуръон ба маънии равон, рӯҳ, худ (ego), маният ва худӣ ишорат ба як фазои худкифо, ҳаракаткунанда камолёбанда аст. Инчунин ишораи Қуръон дар бораи нафси паст ҳайвонӣ (*al nafs al-ammora*) (Sura 12:53), нафси миёна (*al nafs al-lawwamah*) (Sura 75:2) ва нафси ором ё комил (*al-nafs al-mutmainnah*) (Sura 89: 27) ёд мекунад, ки ҳам ишорат ба камолпазирии инсон аст. Ин як худогоҳист, ки таркибҳои бадани ва рӯҳонии инсонро дар бар мегирад ва масалан дар шинохти нафси аммора маризиҳое чун такаббур, ҳирс, ҳасад, шаҳват, ғайбат кардан, бахилӣ, кина ва ғайра шинохта бартараф карда мешаванд. Намояндагони мактабҳои фикрии Исломи, ба хусус аҳли тасавуф, аз ояҳои Қуръони илҳом гирифта бар ин бовар буданд, ки инсонро худованд бо дастони худ сохта (Sura 38: 75) ва аз нафаси худ бар ӯ дамидааст (Sura 15:29; 38:72). Ва дар мавриди ҳамин ояи иллоҳӣ, ки дар Таврот, ҳам зикр шудааст **Валтер Бенҷамин** менависад, ки “...Таврот ин далели рамзиро изҳор кардааст ки худо дар вучуди одам аз нафаси худ дамида; ки ин дар як вақт ҳаёт, фикр ва забон аст” (Benjamin, 1986:318). Ин ҳамин баҳсест, ки мутафаккирони Исломи дар бораи халифаи худованд будан (Sura 2:30) ва ин ки инсон бо амонати иллоҳӣ мушарраф шудааст (Sura 33:72), мекарданд. Ва нафс сатҳе буд, ки мутаффакирони Исломи, табиати инсониро ва тарбиятпазирбудани онро ба хуби шинохтанд. Агар дар роҳи расидан ба ҳақ ва ё камолёби баъзе аз намояндагони Сӯфия ба нафскушӣ майл дошта бошанд, бештари онҳо ба хулосае омаданд, ки нафс бо ҳама зиддиятҳо ки дорад боз ҳам ба будан ҳақ дорад ва бо ӯ дар сулҳ бояд зист. ...

Нафс ҳамчун назария, реша дар маъниҳои Қуръони дорад ва дар фарҳанги Тоҷикон ҳамчун як маънии созанда ворид аст, ки онро наметавон нодида гирифт, балки ҳамчун назария бояд шинохт ва кор бурд. Чи гунае, ки дар боло қайд кардем, нафс ё рӯҳ ин сатҳе буд ки низоми маънавии Тоҷикон шакл гирифта месабзид, сатҳест ки технологияи худӣ – ҳақиқат- қудрат ва фазосозӣ амал мекард ва мекунад. Ва мутаффакирони Тоҷик дар гузашта дар ин низом, а) шахсияти худро тарбият ва ба камол мерасониданд в) ҷаҳонбинии худро дар муносибат бо муҳити атроф ва дигарон шакл медоданд, ва с) озодӣ ва наҷот ё саодати ин ҷаҳон ва охиратро дармеёфтанд. Ва ин падидаест, ки Хуссерл аз он ҳамчун, “ниҳоди муваффақи илми мутлақ ва мустақили рӯҳ дар шакли фаҳмиши дурусти худӣ ва ҷаҳон ҳамчун як камолоти маънавий” (Husserl, 1965: 190) ёд мекунад. **Ин ниҳоде буд, ки дар фикр ва фарҳанги Тоҷик хуб инкишоф дода шуда буд ва имкони будани ҳама гуна таҷрибаҳои илмӣ, фалсафӣ, динӣ ва иҷтимоӣ - сиёсиро метавонист ва метавонад додан.** Албатта, мардуме ки имрӯз бо арзишҳои Исломи дар ҷанганд ҳеч инкор наметавонанд кардан, ки воқеан дар фарҳанги мардуми Тоҷикистон таъсири назарияи нафси Қуръони назар ба **назарияи нафс** ки аз тарафи файласуфҳои Тоҷик, ба хусус Ибни Сино инкишоф дода шуда пуртаъсиртар будааст ва ҳаст. Баҳс зарур аст вале баҳс бояст решаи илми ва созанда дошта бошад. **Он чи муҳим аст** ин аст, ки Тоҷикон дар фарҳанги худ тавонистанд зеро **назарияи нафс** будани як ниҳоди ташакулёфтаеро ё будани дастгоҳеро исбот кунанд, ки дар ташкили фарҳанг ва

зиндагии мардум мавқеи калидӣ дошт ва дорад. Агар орифон ва сӯфиён ба решаҳои Қуръони нафс таъя карда технологияҳои худсозӣ ва ба ҳақ расидани худро инкишоф дода бошанд, файласуфон амали ин технологияи шинохт, худсозӣ ва ҷаҳонсозиро дар табиати ҳуди инсон кашф карда буданд. Масалан Ибни Сино менависад, “Бидон, ки нафси мардум, ки пазирои дониши ақлӣ аст, ҷавҳарест, ки вайро қувватҳост ва вайро камолот аст, ҷунонки баъд аз ин ёд кунем. Ва аз қувватҳои вай баъзе он аст, ки будаи мар вайро аз ҷиҳати ниёзмандӣ аст ба тадбири бадан. Ва ин қувватро “ақли амалӣ” хонанд...” (Ибни Сино, Ишорот ва Танбеҳот, 449 - 450) ...

Чи гунае, ки дар боло зикр кардем нуктаи муҳим дар ин гуфтугӯ ин аст, ки дар ҳама мактабҳои фикрии Тоҷикӣ дар сатҳи **нафс, рӯҳ** ё **дил** технология, санъат ё роҳҳои шинохти худ ва муҳити атроф, ҷаҳон ва камол ёбии инсонро инкишоф додаанд. Ин ниҳод ё низоми рӯҳонии дар ин минтақа амал кунанда ба олимоне ҳамчун Ибни Сино, Берунӣ, Хаём, Тӯсӣ ва дигарон имкони таҷрибаҳои илмиро ва ба орифон имкони таҷрибаи ирфониро дода буд. Тақдири таърихии Рушангароии (Enlightenment) Ҷарбӣ дар садсолаҳои охир, ки дар алоқамандии бо сиёсат ва идеологияҳо, сабаби пайдоиши худкомаҳо, хушунатҳо, террор, ҷангҳои ҷаҳонӣ ва дигар ноқомҳои инсоният гардид, ҳақ медиҳад гуфтан, ки ҳамин давраи **Ибни Сино ва Абӯсаид Абулхайр** Рушангароии воқеии инсоният буд, ки дар он рукнҳои солими ин ҳаракат зӯҳр карда буданд ва дар он ақл бо имон, дин бо фалсафа, илм бо ирфон дар ҳамоҳангӣ буданд. Ин рӯшангароӣ воқеан назарияҳои хуби ҳаёт ва одамияти олишонро ба ҷой гузошт. Ва яке аз нуктаҳои муҳими ин ҳаракат шинохти алоқамандии нафс бо сиёсат, роҳбарӣ ва истиқлоли инсон ва давлат буд. Фикр кунам шинохти ҳайвоният ва инсоният дар вучуди як вакил ва сиёсатмадори имрӯз на камтар фоиданок аз давраи Ҷазолист, ки метавонад хисорати буҷаи давлатро кам кардан ва нафсу номуси мардумро дар амният нигоҳ доштан. Ё худ таҷрибаи ҳаётии Ҷазоли, ки бо тасвири ду бӯҳрони равони - эпистемологии худ дар роҳи шинохти худ, ҳақ, ҳақиқат ва воқеият зикр кардааст омӯзанда аст. Дар таҷрибаи Ҷазоли масъалаи шакку шубҳа ҳамчун аввали ҳар гуна шинохт ва инчунин чи гуна ӯ тавонист “маният”- и болои арзишҳои сиёси - идеологии давр шакл гирифтаре шикастан ва ба арзишҳо ва ормонҳои асл, ки воқеан мехост расидан, омӯзанда ва муҳиманд. Аслан ин ҳама рӯйдод, падидаҳо, ҳаракатҳо ва шахсиятҳо ба таҳқиқоту таҳлили нав зарурат доранд, то тавонем аз қабати ғарби ҷаҳл, пиндор ва афсонаҳои бофтаи худ ва дигарон дар бораи худ берун бароем. Ин суннати воқеии истеҳсоли фикр, дониш ва шахсиятҳои ренессансӣ дар фарҳанги мо буд, ки дар давраи турктозиҳои дуру дароз заиф гардид ва дар давраҳои истеъмори бо ниҳодҳои фикр, ҳақиқат, дониш ва субъект истеҳсолкунии ғайр иваз карда шуд.

Тоҷикон, ки аз истиқлол ҳарф мезананд бояд аз шинохт ва барқарор кардани ҳамин дастгоҳи мустақили маъниофарини худӣ, ки Хуссерл “ниҳоди илми мутлақ ва мустақили рӯҳ”- аш гуфта буд оғоз кунанд то аз маризиҳои давраҳои ҳукумронии турки - муғули ва аз чорҷубаҳои ҳақиқат ва академикии давраҳои истеъмори озод бошанд. Имрӯз, мутассифона, мардуми мо аз забони идеологии шӯравӣ озод нестанд ва

инчунин бештар аз ҳарфу таҷрибаҳои дар қаринаҳои дигар реша дошта истифода мекунанд то воқеияти моро хонда ва фаҳмида бошанд, ки ин гуфти Абулмаъонӣ Бедил “боре ба ҳеҷ хотири худ шод мекунанд”. Воқеан аз дигарон омӯхтан ва инчунин омузиши муқоисавӣ падидаҳои ҷомеаи мо бо ҷомеаи дигарон зарур аст вале ин маънии онро надорад, ки таркибҳо ва маъниҳои ҳаракатдиҳанда ва созандаи таърих ва ҷомеаи худро нодида гирифтани ва танҳо ба тафсирҳо ва “муваффақиятҳои” дигарон таъя ва ишорат кардан. Ин кор, **аз як сӯ**, худ яке аз хусусиятҳои бетарбиятии нафс аст, ки зиёд муҳаққиқони пажӯҳишгоҳҳои илми - таҳқиқоти ва донишгоҳҳо барои хотири амалдорони вақтро хуш кардан менависанд, **аз дигар сӯ**, таъсири фикри истеъморист, ки мардуми ин сарзамин худро ва дигаронро то ҳанӯз бо чорчубаҳои ҳақиқатии дигарон мебинанд. Ин минтақаро сулолаҳои турки - муғулӣ бо сабаби дур будан аз илму маърифат ва аз сиёсати фазосой дар садсолаҳои охир, ба мустамликаи давлатҳои ғарбӣ табдил доданд. Чи гунае, ки Шмитт менависад назарияҳои “инсоният” (humanity) ва “тамаддун” (civilization) назарияҳои Аврупомарказӣ буданд ва мамлакатҳои ғайриаврупой ваҳшӣ, нима-мутамаддин, бироҳбар ва ҳатто ҳолӣ ҳисобида мешуданд. Албатта раванди ташаккулёбии фикри истеъморӣ дар ин минтақа ба таҳқиқоти махсус ниёз дорад. Ин ҷо бар ин бора навиштан моро аз гуфтугӯи асосӣ дур мебарад, ва дар умум хонандагони муҳтарам дар ин бора метавонанд аз китобҳои Едвард Саид **Ориентализм** (Orientalism), Линда Смит **Равишҳои аз истеъмор озод шудан** (Linda Tuhiwai Smith, Decolonizing Methodologies), Калпана Саҳни **Чормех кардани Шарқ: Ориентализм ва мустамликадорӣ русӣ дар Қафқоз ва Осиёи** Марказӣ (Kalpana Sahni, Crucifying the Orient: Russian Orientalism and Colonization of Caucasus and Central Asia) шинос шаванд, ки воқеан барои шинохтани вазъи фикрии мардуми истеъморзадаи ин минтақа маводи аввалинанд. Бо таъя ба назарияи нафс, ки дар фарҳанги мо инкишоф ёфта метавон гуфт, ки турктозии кӯчиҳо ва манқуртсозии сиёси - идеологи - фарҳангии давраҳои истеъморӣ дар ин мамлакат ду падидаи бадро ба мерос гузоштаанд, яке **ҳукумронии нафси бетарбият** ё нафси дар сатҳи паст монда, ки бо шиорҳо, идеяҳо ва идеалҳо рӯйандуд шудааст ва дигар қишре, ки Мавлоно аз онҳо ҳамчун “сустаносир” ёд кардааст. Ин ҳар ду падида сабаби будани якдигаранд ва яке гӯё қудрат дорад ва дигаре фикр, вале дар асл фикри сустаносирҳо заминаи воқеи ва қудрат надорад ва ҳукуматдорони дар сатҳи нафси бетарбият монда қудрат надоранд. ...

Воқеан вазъи имрӯзаи бӯҳрон ва фазои сиёсии Тоҷикистонро танҳо дар сатҳи шинохти нафс дуруст метавон дарк кардан, чаро ки бозингарони ин гуна саҳнаи фарҳанги - сиёсӣ дар сатҳ ё фазое нестанд, ки онҳо ва амали онҳоро аз рӯи идеяҳо, арзишҳо ва идеалҳо имкони таҳлил кардан ва баҳо додан бошад. Агар сиёсатмадорони ин саҳна ба ин сатҳи идеяҳо, арзишҳо ва идеалҳо бовари ва имон надоранд, қисмати дуюми бозингарони ин саҳна ё сустаносирҳо, ки саҳнаро ва бозингарони аввалро бо шиорҳо ва ниқобҳои гуногун мепӯшонанд қобилият, зарфият ва имконияти зерӣ суол бурдани воқеияти бӯҳрониро надоранд. Ин қавм, яъне сустаносирҳо, ки аз худ ‘китобхондаҳо’ ёд мекунанд, наметавонанд аз доираи китобҳои хондаи худ баромадан, наметавонанд

ҳастӣ ва воқеияти худро рӯ ба рӯ шудан ва фикре созанда пешниҳод кардан. Гузашта аз ин, мардум дар ин қарина акнун ба амал ниёз дорад на ба фикр ва идеология. Ин ҳама идеология ва метафизикаҳои ҷамшедиву хуршедӣ, шарқиву ғарбӣ, сотсиалистиву сармоядорӣ, исломиву либералӣ наметавонад одитарин кори ин мардумро ҳал кардан, чун роҳбарон бо нафси аммораи худ сохтаанд ва аз ин нуқта ҷунбидан наметавонанд. Бухроне, ки имрӯз вучуд дорад худ ҳар як инсони фикркунандаро сиёсӣ, яъне қудратӣ метавонад кардан вале на онҳоеро, ки 'ниҳоди илми мутлақ ва мустақили рӯҳ' (Ҳуссерл) ва роҳҳои мустақили худсозиро гум кардаанд. Воқеияти имрӯз дар Тоҷикистон фазои солими фарҳанги - сиёсӣ, фазои тафаккури номусӣ меҳақад то фикр, баҳс ва гуфтугӯи миллӣ шакл гирад. Барои даридани пардаи пиндор, ки дар бораи фарҳангсолорӣ, ҳуқуқсолорӣ ва умуман солории худ атрофи худ танидаем, вале дар асл дар сатҳи маҳал ва музофотҳои худ монда миллат ва давлати тоҷикро заиф ва пароканда кардаем, дасту мағзи воқеан миллӣ ва ташкили ҷойи пой барои ин миллат зарур аст. ...

Зиёии берӯҳ ...

Ба зар нахаридаи ҷонро аз он қадраш намедони

Ки ҳинду қадр нашносад матои ройгониро...

Ҳарфи Мавлоно дар нисбати он зиёии имрӯзаи Тоҷик гуфта шуда аст, ки ёдгории безаволи фалсафӣ, фарҳангӣ ва одамияти олишони иломиро чун тухфа қабул карда боз зери таъсири мероси атеистии Шӯравӣ ва забони идеологи - сиёсии имрӯз дар пайи заиф кардан ва кандани ин бунёд ҳастанд. Бешак мардуме, ки аз роҳҳои худсозӣ танҳо зинаҳои будани октябрат, пионер, комсомол ва коммунист шуданро гузаштаанд ва як мавҷуди идеологӣ ҳастанд наметавонанд дарк кардан, ки барои истиқлоли воқеӣ, ин дастгоҳи бунёдии шинохт ё ба истилоҳи Ҳуссерл "ниҳоди илми мутлақ ва мустақили рӯҳ" – ро аз нав бояд барқарор кард ва барои парвози рӯҳ (Ҳегел) чорҷӯбаи дигаре фароҳам овардан. Аслан мафҳуми "рӯҳ" ва "рӯҳонӣ" барои мардуми дар Шӯравӣ тарбият ёфта, ки нависанда ва ҷомеашинос Александр Зиновев онҳоро homo soveticus номидааст, чизе бегона ё "ғайри илмӣ" ба ҳисоб меравад, зеро ин мардум ба истилоҳи Ҳуссерл "дар рӯҳ бадбинии ваҳшиёнае афтадаанд" (Husserl, 1965: 192). Асли масъала ин аст, ки ин ҷо бо инкори рӯҳ ё нафс ин қавм будани он сатҳеро, ки дар он имкони будани таҷрибаҳои илмӣ, фалсафӣ ва динӣ имкон дорад инкор мекунанд. Он чизро инкор мекунанд, ки худ дар давраи ҳуқумронии сулолаҳои турки муғулӣ ва давраҳои истеъморӣ гум карда буданд. Гузашта аз ин дар Шӯравии собиқ бунёди ҳама чиз, аз ҷумла маънавиёт ва ҳар ҷи ба он алоқаманд буд дар вучуди одам ва ҷомеа решаи модди - иқтисодӣ дошт. Дуруст аст ки дар Шӯравии собиқ ҷомеа илмӣ ва донишбунёд буд, вале худ яктарафа муносибат кардан ба ашё, падидаҳо ва рӯйдодҳо ва хусусан яктарафа ва илмӣ муносибат кардан дар шинохт ва тарбияти инсон ба хато роҳ доданд, ки яке аз сабабҳои аз байн рафтани империяи Шӯравӣ буд. Аслан имрӯз вақте ки Тоҷикистон давлатест соҳибистиқлол, нашоад равишҳои идеологи - сиёсии

болшевикиро такрор кардан, балки ба Тоҷикон имконияти шинохтани ҳаёт - ҷаҳони (Хуссерл) худиро додан даркор, ки он ҷо андеша ва назарияҳои миллии Тоҷикон ҳанӯз дар таҷрибаҳо, шаклгирии рӯйдодҳо ва муносибатҳои ин мардум нақши калидӣ доранд. Вақти он аст, ки рӯҳи воқеии ҷустуҷуро бедор кардан ва воқеияти худ ва ҳастии худро рӯ ба рӯ шудан ва фазои мустақили фикри ва ақлонии миллиро ташкил кардан. Ягона чиз ки ба ин раванд ҳалал мерасонад ин ҳуқумронии нафси бетарбият аст, ки гуруҳе аз зиёҳои берӯҳи Тоҷик онро парвариш карда истодаанд. ...

Чи хел ки зикр кардем зиёии Тоҷик маънии бисёр мафҳумҳоро аз қаринаи русӣ қабул карда буданд ва аз он ҷумла калимаи “рӯҳонӣ” - ро аз калимаи русии “духовенство” қабул карда буданд, ки аслан ба фарҳанги Тоҷик алоқамандие надошт ва чунин қишри ҷомеа ва чунин ниҳоде, ки дар Масеҳият ба номи духовенство (priesthood) вуҷуд ҳам надошт. Ин қишро то ҷое гуфтан мумкин аст дар Шӯравӣ тарҳашро рехтанд ва имрӯз бештар амалӣ карданд ва қишрест гӯё ба масъалаҳои дин ва ахлоқ сару кор дорад. мафҳуми мулло ва домумло, ки дар фарҳанги мо маъмул аст аслан аз калимаи арабии гирифта шуда маънии донишманд, олими шариатро (қонун) дошт. Аслан, ҳаракати донишомӯзӣ, мактабдорӣ ва илму фалсафа дар дунёи Исломӣ боиси ба вуҷуд омадани ҳаракати мактабдории дигар (scholastic) дар дунёи Масеҳӣ гардид, ки дар фарқият аз мактабдории соф динӣ (monastic), ки масеҳияти Шарқӣ инкишоф дода буд, дар Болония (Итолия) ва дар Порис тавонианд аввалин мактабҳои ақлонӣ, дини – фалсафиро ташкил кунанд, ки қадами аввал барои ташкили университетҳо ё донишгоҳҳо гардид. Мулло касе набуд, ки танҳо ояҳои Қуръонро аз худ карда бошад, балки мулло будан доштани дониши таърих, забон, аҳодис, иллоҳиёт, тафсир ва инчунин шинохти фарҳанг ва қаринаҳое, ки мулло мезист ва дигар донишу таҷрибаҳоро мехост, то як мулло тавонад аз рӯи талаби Исломи расмӣ (orthodox), қонуну қоидаҳои шариатро фаҳмонидан ва дар зиндагии мардум амали кардан тавонад. Муллои беҳтарин он буд, ки гуфтааш ба кардааш мувофиқ меомад. На ҳар гуна мулло дар мадрассаҳои Исломӣ иҷозат ба дарс додан мегирифт. Худ licentia docendi- и Латинӣ, яъне иҷозатнома барои дарс додан, ки дар донишгоҳҳои Масеҳӣ дар асрҳои миёна маъмул буд худ тарҷумаи тахтуллафзии ijazat at – tadris – и Арабист. Иҷозат ба дарс ин на фақат ҳуҷҷат барои дарс буд балки нуфуз бахшидан ба мулло буд. Воқеан мулло як мавҷуди фикркунанда ва таҳлилкунанда, ба хусус дар донишдони ҳуқуқи инсонҳо буд ва инчунин бо равишҳои таҳлилии мисли хилоф (sic et non), ҷадал (dialectic), мунозира (disputation) ва ғайра мусаллаҳ буд. Чи гунае, ки Мақдиси зикр мекунад зери таъсири ҳаракати мактабдории Исломӣ дар дунёи Масеҳӣ ба омӯзиш ва дониш андӯхтан (stadium) ҳамчун қудрати сеюм, дар баробари дин (sacerdotium) ва шоҳигарӣ (imperium), шинос шуданд. Сегонаи қудратии - дин, шоҳигарӣ ва дониш дар ғарб дар қарни сздаҳум шакл гирифт, ки дар ҳамин вақт дунёи Исломро ҳуҷуми муғулҳо хароб ва қариб пароканда карда буд. Ба сари қудрат омадани сулолаҳои турки - муғулӣ раванди сустшавии суннатҳои ақлонӣ ва донишандӯзиро, ки дар давраҳои муборизаҳои сиёси - идеолгии мазҳабҳо оғоз шуда буд, боз ҳам заифтар ва

дар давраи устод Айнӣ ба ҳеҷ расонида шуда буд. Ҳосили ҳамин гуна сиёсат буд, ки мардуми Тоҷик мегӯянд “муллоро гуфтаашро кардан даркор на кардаашро”.

Ин ки дар бораи он дастгоҳи рӯҳонӣ, ё сатҳи руҳони - маънави, ки олим, ориф ва муллои Тоҷик таҷрибаи шинохт аз худ, аз муҳит ва ҷаҳон дошт, ҳарф мезанем маънии баргашт ба қафоро надорад, балки ишорат ба ин аст, ки он мардум, яъне гузаштагони мо ки аз онҳо имрӯз ҳама дӯсту душман истифода мебаранд, роҳҳои худсозӣ, фазосозӣ ва инчунин равишҳои шинохти худиро доштанд, ки ақл дар ин фарҳанг агар аз фарҳанги ғарбиён баланд набошад мақоми пасттар надошт, то он ки ҷаҳони онҳо аз дасти дигарон хароб карда нашуд. Дигар ин ки имрӯз дар давраи гузариш воқеан бояд гузариш дар сатҳи фикр, бунёди шинохт бошад. Академияи илмҳо ва донишгоҳҳо дар Шӯравии собиқ дар якҷояги бо раванди сохтмони инсон, ҷомеа ва ҷаҳони сотсиалистии ин мардум ба вуқӯъ пайваст, ки ин барои мардуми мо як таҷриба ва дониши беҳтарин аст, ки тавонанд имрӯз ҷомеаи худро сохта бошанд. Тоҷик имрӯз худ таҷрибаи ҷомеаи илмӣ ва донишбунёд, ҷомеаи идорашаванда аз тарафи як идеологияро ҳам дорад ва имрӯз вақте расидааст, ки масъалаи нуфуз бахшидан ба уллуми иҷтимоӣ мусбӣ ҳал карда шавад. Дар қаринаи дунёи имрӯз сохтани ҷомеа ба раванд ниёз дорад, яъне дар ҷомеа дигаргунӣ, ҳаракат бошад ва бо ин раванд уллуми иҷтимоӣ ва илмҳои дигар ҳам ҳамқадам бошанд. Идеология дар ҷомеа танҳо бо китобхондан, бофтан ва бо шиор бардоштан намешавад балки бо ҳасти ва воқеиятро рӯ ба рӯ шудан метавонад шакл гирад. Мутассифона дар донишгоҳҳои мо ҳануз равишҳои мадрассаҳои пеш аз ҳуҷуми муғулҳо, мисли мунозира, ҷадал ва хилоф вуҷуд надоранд, чи ҷои шинос будан ва дар кор гирифтани назария, равишҳои шинохт, ки дар мактабҳои фикрӣ ва донишгоҳҳои имрӯзаи дунёи мутамаддин инкишоф дода шудаанд. Рӯҳи ҷустуҷу, баҳс, ихтироъ дар донишгоҳҳо нест, ба ҷуз такрори ҳарфҳои гузашта зеро донишҷӯ воқеияти худро рӯ ба рӯ нест ва онро дуруст шарҳ додан наметавонад. Аслан уллуми иҷтимоӣ, ки дар пажӯҳишгоҳҳо ва донишгоҳҳои мо амал мекунад ва дарс дода мешавад, бояд дар ҷомеаи мо реша дошта бошанд ва фикри иҷтимоӣ ва идеология бо ҷомеае, ки зиндагӣ дорем мувофиқ ва таъсиргузор бошанд, ва агар на, ин на дониш балки утопия ва ё такрори донишу таҷрибаи дигарон аст. ...

Акнун дар ҳамин нуқтаем, ки агар рӯшунгароии воқеӣ мехоҳем, ки он мутури таърих ҳисоб мешавад аз гуфтаи Кант бояд кор гирем, “Рушангароӣ (enlightenment) ин баромадан аз ҳолати хомии худ аст. Хомӣ ин ин надоштани қобилияти истифодаи фаҳмиши худ бе роҳнамоии дигарон аст. ... Шиори рушангароӣ з - ин рӯ: Sapere aude! Мардонагии истифодаи хиради худро дошта бош!” Мутассифона, имрӯз забон, фикр ва умуман ҳаёт дар Тоҷикистон дар воқеияти забонии пуч ё парт, гирифтор аст ва инро бояд шинохт кард, ки чи чизе ва чи касе ин ҳолатро ба вуҷуд овардааст. Ин ҳолатро бояд шинохт ва шикаст. Аслан он қудрати маркази, ки ин воқеияти козиб гирди он мечарҳад ҳукумронии нафси ҳанӯз тарбият наёфтааст. Замоне, ки рӯ ба рӯи мардум мушкилотҳо ва масъалаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ - сиёсӣ ва фарҳангӣ истодаанд, ки худ бунёди ҳама гуна тараққӣ ва пешравии инсон, ҷомеа ва давлатанд, академик -

идеологҳои мо **баҳси прогрессро** болои ҷомеа партофтаанд ва дидан наметавонанд, ки Ҳама асбоби тараққӣ ва инкишоф таёр аст, вале бозингари асосӣ, ба дигар кор машғул аст. ...

Зиёии рӯҳафтада, буржуазияи камақл ва прогресс

Акнун аз ин **қабилани зиёӣ**, ки бунёди мустақилӣ созандагӣ ва ҳаллоқияти худро инкор мекунад ва ба фикр ва идеологияи таҳмили бештар имон дорад, чи гуна метавон мардонагии ақлиро, ки Кант мехоҳад ва бунёди рушангароист, талаб кардан. Имрӯз бадбахти на ин аст, ки фасод ба ситема табдил ёфта ё нафси бетарбият ҳукумрон аст, балки дар ин аст, ки бунёди маънавӣ ва фикрии ҷомеа хароб аст ва бадбахтона зиёии рӯҳафтада худро ва дигаронро ба бӯҳрони вучудӣ бештар гирифта карда истодааст. Ин **мардум** ҳатто барои оромии рӯҳии худ ҷавоб пайдо карда наметавонанд. Зиёданд **мардуме**, ки худ таҷрибаи рӯ ба рӯ шудани воқеият ва ҳастии худро надоранд ва андешаҳо ва идеологияҳои гуногун овораашон карда. Он чи устоди зиндаёд Шакурии Бухорӣ дар солҳои ҳаштодуми асри гузашта гуфта буд, ки нависандагони Тоҷик биниши фалсафӣ ва худшиносӣ надоранд, воқеан баъди пошхӯрдани имперотурии Шӯравӣ аз худ дарак дод. Маълум шуд, ки на танҳо нависандагони мо ва иддае аз шоирони мо аз биниши фалсафӣ ва шинохти ҳастӣ дуранд, балки умуман дар ҷомеаи Тоҷикон чунин мавҷуди фикркунанда, ки ҳастӣ ва воқеияти худро таҷриба карда бошад ва ба фикри нав имкони буданро дода бошад қариб ки нест. Зиёд намояндагони қишри сеюм, ки худро зиёӣ ҳисоб мекунанд ба системаи фасод пайвастаанд ва имон доранд, ки низоми дурусти ашӯ ҳамин аст, ки онҳо доранд ва он дигаргун наметавонад шудан. Гурӯҳе, ҳануз дар ёди рӯзҳои хуби шӯрави зист доранд ва дар ин ақидаанд, ки давлату ҳукумат бояд шахсияти онҳоро сохта бошад, чунонки дар давраи Шӯравӣ буд. Ин маъниҳоро ба осони аз мусоҳибаҳои нависанда, шоир ва файласуфони Тоҷик, ки дар солҳои охир додаанд, метавон дарк кард. Аслан қавми шахсиятсоз ҳамин нависанда ва соҳибфикрони Тоҷиканд, ки машруъият, нуфуз ва қудрати ҳар гуна давлат ба ҳақиқати бар дониш ва таҷриба устувори ҳамин соҳибфикрон вобаста аст. Вале аз рӯи гуфта ва амалашон онҳо дар он сатҳанд, ки ҳукумат бояд шахсияти онҳоро сохта бошад. Аҷиб аст, ки акнун ки киро месохта бошад. Яқин аст ки дар офаридан ва шаклгирии вазъ ва ҳолати имрӯзаи якдигар, “боло” ё давлат ва қишри зиёии имрӯз нақш доранд ва ин чиз ҳам яқин аст, ки ҳар ду аз уфуқи андешаи равшан ва таҷрибаи солими фазосозӣ дур афтадаанд. Омехтаи ин ҳар ду қишр ё гурӯҳҳои дар ғорати мардуми худ мутаҳид шуда, падидаест, ки дар сиёсатшиносии имрӯз аз он ‘буржуазияи камақл’ (petty bourgeoisie, Agamben) ном мебаранд, ки арзишҳои созанда барои ин падида ё гурӯҳ дигар маъние надоранд. ...

Ин аст, ки **фарҳанги аҷибе** шакл гирифтааст, ки на ба арзишҳо, идеяҳо ва ормонҳои суннати мо ва на ба арзишҳо ва ормонҳои нав ё мудерни мо наздики надорад. Дар ин фарҳанги нав, бо арзишҳои худ, чи суннати ва чи мудерн, зиндагӣ надоранд, балки арзишҳо танҳо чун ниқобанд, ки барои худнамоӣ истифода мекунанд ва дар асл ин

ҳамаро дар як нуқта, дар “зистан” хулоса кардаанд. Барои ‘зистан’ ва ё чи хел ки дар ин фарҳанг ном мегӯянд “зиндагии худро ёфтан” дар ин фарҳанг пояҳои ҷомеаи солим, ки болои шоистасолорӣ ва саллоҳият меистанд, хароб шудаанд. Ва хиёнат ба қонуни мамлакат, зеро по кардани он ва фурӯхтани он нуқтаи охирини зуҳури ин фарҳанг аст. Бо ин ҳама савдогарӣ чунон мепӯшанд, мегарданд ва мегӯянд, ки гӯё авлиё, аллома, ашрофи фарҳангӣ ва мардони созанда ҳамин қавманд. Куҷоянд нависанда ва файласуфони тоҷик то ин қаҳрамонҳои давр ва шароите, ки онҳоро шакл дода шинохта ва тафсир кардан тавонанд. Боре ин буржуазияи камақл, ҳаёти ҳазорҳо Тоҷик ва Тоҷикистони дар фазои хушунат, ҷангзада ва рӯ ба раҳми худо партофта шударо ҳис мекарда бошанд, ки аз бесалоҳияти ва беқобилияти ва хиёнати ин қавм дар чи ҳоланд? Албатта не, ин қавм, ки аз номи ‘Тоҷик’, ‘давлат’, ‘миллат’, ‘истиқлол’ ва дигар арзишҳо лоф мезананд, вале танҳо саргарми қору бори шахсӣ, оилавӣ ва авлодии худанд, дар лаби соҳил аз рег қаср сохтани худро ҳанӯз нафаҳмидаанд. Ин ҳолатест, ки Мавлоно зикр карда буд,

Аз барф тавон кӯза баровард вале,

Кайфар барад он кас ба гаҳи пур кардан...

Дар ин ҷомеа, ки чунин фарҳанг шакл гирифта, зиёданд мардуме, ки дар нуқтаҳои калидии ҷомеаанд чун роҳи худсозиро, ки аз худогоҳӣ - шинохти ҳақиқат (илм, дониш) - қудрат ва фазосозӣ иборат аст нагузаштаанд ботинан холи ва харобанд ва наметавонанд инсонҳои фарҳангӣ будан. Будани вичдон ва шуур ҳам ба будани ин роҳи худсозӣ вобаста аст. Инсони воқеан фарҳангиро дар ин ҷомеа “аҳмақу девона” меҳисобанд. Ҳарчанд ин падидаро Достоевский дар румони ‘Идиот’ тасвире оӣ кардааст, вале фикр мекунам воқеияти Тоҷикистон хусусиятҳои худро дорад ва ба таҳлили дигар ниёз дорад. Арзишҳои суннатии **тарс аз худо** ва **шарм аз мардум** дигар қор намекунанд. Он сатҳи ҳуқуқӣ, сиёсӣ, ва фарҳанги- ахлоқӣ, ки ба дониш, таҷриба ва ҳақиқате машруъ таъя мекард дигар вуҷуд надорад ва касе худро дар баробари ҳақиқате ҷавобгар намедонанд. Ба сиёсатмадорӣ расидани **буржуазияи камақл** мушкилиест, ки ба нобудии фарҳанг ва сиёсат меорад ва ин мушкилӣ реша дар харобии бунёди маънавӣ ва фикрии ҷомеа дорад. Асли мушкили ин аст, ки зиёи мавқеи муаянкунандаи худро ба онҳое дода, ки дар сиёсат тасмимгиранд, вале воқеан муаянкунандаи холианд. Яъне шабакаи рамзии ба вуҷуд омада маънии фарҳанг ва ҷомеаи мавҷударо додан наметавонад ва худ саддест дар роҳи шаклгирии маъниҳои нав ва дигаргунӣ дар сатҳи фарҳанг ва ҷомеа. ...

Воқеан, мафҳуми “боло” реша дорад дар қаринаи Шӯравии Тоҷикистон, ки он вақтҳо “сверху решили” ё истилоҳҳои дигарро истифода мекарданд ва Тоҷикон, ки садсолаҳо боз аз давлатдорӣ дур буданд дар муддати кӯтоҳе “боло” ё ҳукумат ва ҳукуматдоронро ба як мавҷуди трансценденталӣ ё ‘фаросӯи ...’ табдил доданд, ки имрӯз **воқеан дар боло будагонро дигар намешиносанд ва саҳт дар тарсу ҳарос ҳам ҳастанд.** Ин тарс бе сабаб нест, зеро дар боло будагон ҳам ҳанӯз худшинос нестанд.

Зеро худшиносӣ дар сатҳи давлат ва ҳукумат аз худшиносии, масалан, як донишҷӯи факултаи торих фарқ дорад. Худшиносӣ дар сатҳи давлат ва ҳукумат ин танҳо китоб навиштан нест балки амалан дар сатҳи миллат ва давлат ин шинохтро исбот кардан аст. Имрӯз зиёд мардум дар ин фикранд, ки устод Бобоҷон Ғафуров бояст, ки на танҳо “Тоҷикон”- ро менавишт балки дар ҳамон вақтҳо интегратсияи воқеии миллати Тоҷикро ҳам ба анҷом мерасонид. Албатта, ин кори танҳо як шахс, ҳатто қаҳрамони миллат ҳам, наметавонист будан ва он чи гузашт ба як таҳқиқи мустақил ниёз дорад. Вале имрӯз бояд, ки ин тарҳи худшиносӣ амалан иҷро мешуд ва шавад ва бо ҳарфҳои дигар аз ин тарҳ ҳамчун сиёсати фазосозӣ ёд мекунанд ва ин сиёсатро Арендт ҳамчун сиёсати ҷаҳонсозӣ ёд мекунанд ва Агамбен сиёсати пӯшонидани ҳаёти лучи мардум бо ягон тарзи ҳаёти беҳтар. Мутассифона, “боло” танҳо имкони тамаллуқҷӯи ва доштани ностолҷӣ ё ёди хуше аз рӯзҳои хуби шӯравиро ба мардум ва аз ҷумла ба зиёҳои ин кишвар додааст. Нависанда Саттор Турсун дар яке аз мусоҳибаҳои худ дар бораи ин тарс зикр мекунанд, ки гуё дар боло будагон баъзан ташаббус барои ҳамкори нишон медиҳанд вале дар поён будагон ҳаракат надоранд ва дар ин фикранд, ки агар фикре пешниҳод кунем шояд боло навишандад ва ин одат аз он аст, ки хуни ғуломӣ дорем. Ҳамин хуни ғуломист, ки чунин “боло” шакл гирифта ва чунин буржуазияи камақл дорем, ки фазоро аз ҷой ва қудратро аз қувва фарқ кардан наметавонанд. ...

Ин ҳолат таъсири фарҳанги дигарон аст ва ин қавм ҳанӯз воқеият ва ҳастии худро рӯ ба рӯ нашудаанд. Ҳанӯз таркибҳои зерин таъсири фарҳанги истеъморӣ ба вучуд омада имкони доштани таҷрубаи асли худсозиро ба ин мардум намода истодаанд. Доштани таҷрубаи аслии худсозӣ ва ё технологияи худӣ -ҳақиқат - қудрат ва фазосозӣ маънии баргашт ба ягон фалсафа, таълимот ва ё идеологияи гузаштара надорад. Балки ин маънии дар он сатҳ будан аст, ки дар пои худ истодан тавонӣ имкони истиқлоли воқеиро дошта бошӣ. Бубинед ҳанӯз ҳам аслан онҳое, худро нухбағони ин мардум меҳисобанд аз дӯхтани дигарон, аз сохтаи дигарон ва пухтани дигарон истифода мекунанд. “Фарҳангсолорон” дар фарҳанги дигарон зист доранд вале фарҳанг ва ҳолати худро дарк накардаанд. Мақсад аз ин ҳарфҳо, фаромуш кардани атола, қурутуб ва атласу чакан нест, балки мақсад ташкили шароит ва фазоест, ки фард фарди Тоҷикистон барои худ ва дигарон имкони фазосозӣ дошта бошанд. Мақсад ин маъниро дарк кардан зарур аст, ки фарҳанг фақат аз музей, китобхона ва театрҳо иборат нест, балки он механизми созандаест, ки аз ишқу дард, ақл ва имон шакл гирифта ва дар вучуди инсонҳо дар кор аст ва ба фарҳанг ва умуман ба зиндагӣ имкони будан медиҳад. Ин механизмest, ки ба мардум имкони ҷустуҷӯ, кашфиёт, ихтироъ, халлоқият ва гуфтани ҳарфи навро дар ҳаёт медиҳад. Чи гунае, ки дар боло зикр кардем, фарҳанг агар ҳарфи нав, нафаси нав нашошта бошад ва фикр, ҷаҳонбинӣ ва умуман сифати ҳаёти мардумро дигар кардан натавонад ҳастии ягон миллат нест, балки танҳо осорхонаи миллат аст. Вале агар нухбагон ё тасмимгирандағони ин мардум ба истилоҳи мутаффакирони имрӯза ‘муаянкунандаҳои холӣ’ (empty signifier) бошанд ва натавонанд дар таркибҳои забон, фарҳанг ва ҷомеа дигаргунӣ ё имкон барои будани маъниҳои нав ба вучуд овардан, наметавон дар бораи ҳастии воқеии ин миллат ҳарфе

зад. Аслан аз дӯхтан, сохтан ва пухтанро дар сатҳи ҷаҳони имрӯз тавонистан зарур аст, ки барои ин бунёди шинохт, корбурд ва истехсоли дониш, илму технология, бунёди иқтисод ва саноат ва доштани шарофати инсонии мардум зарур аст. Чун шароит бошад чаро ин мардум, ки аз онҳо фарҳангсолор гуфта лоф мезанем натавонанд ба ин нуқта расидан ва дар баробари дигарон ҳарфи худро гуфтан. ...

Муаянкунандаи ҳолӣ

Он гунае, ки Деррида мегӯяд ҳар **ки дар сиёсат пурқудрат** аст “ҳамеша дар мавқеи муаянкунанда (signifier) аст”. Мутассифона, дар фазои сиёсии Тоҷикистон имрӯз ҳолате ҳуқумрон аст, ки зиёӣ ки аслан муаянкунандаи маъниҳо ва рамзҳои мавқеи худро ба муаянкунандаҳои ҳолӣ супурдааст ва вазъи офаридаи ин муаянкунандаҳои ҳолӣ маълумаст, ки чи гуна аст. Имрӯз зиёии Тоҷик рӯҳафтада ва дар тарс аст ва аз ин рӯҳафтадагӣ ҳатто дорад худро наҷот додан наметавонад. Дар бораи прогресс ё тараққиёт ва инкишоф зиёд ҳарф мезананд, ки он ҷуз ёди хуше аз ‘рӯзҳои хуби Шӯравист’ нест, ки аз он рӯзгор ба гуфтаи зебои шайх Аттор “Он қадаҳ бишкату он соқи намонд, аз ҷамолаш заррае боқӣ намонд”. Худ ин “зиёӣ” -ро танҳо **вассофи корнамоиҳои Шӯравии собиқ тарбият карда буданд** ва аз ин болотар наметавонист фикр кардан ва донишу таҷриба доштан. Ин аст ки имрӯз ҳам дар вучуди зиёии Тоҷик карахтӣ, тамаллуқкорӣ, шахспарастӣ ва пешвопарастии (**вождизми**) замони шӯравӣ ҳанӯз ҳам дар кор аст. Гузашта аз ин ва бадтар аз ин, ҳанӯз ҳам зарфиятҳои сиёси - музофотӣ, ки дар Шӯравии собиқ ташкил ёфта буданд имкони ба вучуд омадани сиёсат ва фарҳангӣ миллиро надода истодаанд. Бо вучуди он ки як муҳити фарҳанги равонӣ, як муҳити табиӣ зистдоранд, мардуми маҳалу музофотҳои дигар, аз тарафи зарфияти сиёси музофотии дар сари мансаб буда, дар фазои давлатии Тоҷикистон роҳ дода намешаванд, ки ин падида воқеан будани инкишоф, прогресс ва ояндаи Тоҷикистонро зери суол мебарад. ...Табиист, ки дар ҷомеаи карахт ва беҳаракати имрӯз ин маризиҳои зикршуда, ки дар муҳити худанд, бо суръате баландтар **месабзанд**, зеро ҳомилони ин маризиҳо барои мавқеи худро нигоҳ доштан ҳама гуна буту бутчаҳои дар шӯъбаҳо, ниҳодҳо ва вазоратҳо ба ‘раиси ҳамешагӣ’ табдилёфтара ҳамчун ‘ноҷии’ худ парастииш мекунанд. Дар ин ниҳоду вазоратҳо роҳбари воқеан худкифо ва зарфияти милли доштаро ёфтан мушкил аст. Ин ҷо бояд қайд кард, ки гумшудаи мардуми Тоҷик на он рӯзҳои хуши шӯравианд, ки дигарон ташкил карда буданд ва дигар барнамегарданд, балки он механизм ё технологияи гумшудаест, ки бо он Тоҷик имрӯз ва дар оянда рӯзҳои хушро барои худ ва фарзандони худ метавонист ташкил кардан. Баъди шикасти давлати Шӯравӣ ҳар халқ, ки гапшунатар, яъне бе роҳбарони воқеии милли буд, “давраи истиқлол” барояш вазнинтар омад. Озодиро таҳаммул кардан натавонистанд, зеро солҳо боз мардуми озод набуданд. Бале, мансабҳоро гирифтани як чиз аст вале ҷаҳони шикастаи мардумро, аз нав сохтан тавонистан кори дигар аст. Насли сиёсатмадори милли ташаккул наёфта буд ва имрӯз ҳам ташаккул наёфтааст ва буржуазияи каммағз, ки ба мансаб расида ва худро сиёсатмадор медонад аслан дар зиннаи **нафси аммора** мондаанд, ки кушиши **шогирдони хуби Макиоввелӣ** (1469 –

1527) буданро доранд. Дар таърихи сиёсии Ғарб то паҳншавии таълимоти Макиовеллӣ шоҳону сиёсатмадорони Аврупоӣ ҳар гуна зулму ситам, ғадр, кизб, хушунат ва террор, ки мекарданд, худро муҷрим ҳис мекарданд, вале баъдан, баъди паҳншавии макиовелизм, байни шоҳзодаҳо ва инчунин сиёсатмадорони давраи нав аз ҷурм ва амалҳои беадолатонаи худ шарм накардан ба ҳукми анъана даромад. ...

Акнун баргардем ба баҳси худ, ки он дар бораи зиёии рӯҳафтодаи Тоҷик буд ва чи гунае, ки зикр кардем дар Шӯравии собиқ ин зиёӣ натавонист ҳастӣ ва воқеияти худро рӯ ба рӯ шудан ва мустақилияти фикриро касб кардан. Ба хусус дар ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ вазъи зиёӣ ва муҳити фарҳангии ӯ хароб буд. Албатта на ҳама халқиятҳои ин минтақа собиқаи шинохт ва тарбияи субъекти (шахсият) худро доштанд **ва наметавон дигар қавму халқиятҳои Осиёи Марказиро бо Тоҷикон муқоиса кард**. Чи гунае, ки дар аввали ин гуфтугӯ зикр кардем ниҳоди рӯҳони маънавие ки Тоҷикон инкишоф дода буданд ва он имкони будани ҳама гуна таҷрибаҳои илмӣ, фалсафӣ, динӣ ва иҷтимоӣ – сиёсиро метавонист додан дар қавму қабилаҳои кӯчи минтақа садсолаҳо баъд шакл гирифт ва ё ҳанӯз шакл нагирифтааст. Ин падида дар давраи Сомониён аз худ ба пуррагӣ дарак дода буд. Ин ҳамин давра буд, ки дар **махдудҳои назарияи** нафс роҳҳо ё технологияҳои сохтмон ва иртиқои шахсияти инсон ё чи гунае, ки дар уллуми иҷтимоӣ субъективият (subjectivity) меғоянд, равишҳои бунёдии маориф ва маънавиёт ва инчунин муносибатҳои иҷтимоӣ - сиёсии инсонро дар бар гиранда, шакл гирифта буданд. Мутассифона, **сиёсати зидди сиёсатӣ сулолаҳои турки - муғулӣ** имкони тантанаи ин назарияи воқеан инсонсоз ва ҷомеасозро аз байн бурда буданд. Аслан нашинохтани **сиёсат** дар фарҳанги ин минтақа ба ҳамин **сиёсати зидди сиёсат** вобаста аст, ки хону амиру бекҳои минтақа сиёсати фазосозиро танҳо дар тассаруф ва ғорати якдигар ва халқу кишварҳои ҳамсоя ва ‘зиёд кардани шумораи занҳои худ дар ҳарамсарой’ медонистанд. Ин рӯзгоре буд, ки бунёди шинохт (**cognitive foundation**) хароб ва ҳудудҳои эпистемологӣ маҳдуд гашта буд ва **системаи дурусти дониш, ҳақиқат, нуфуз, қудрат ва сиёсат** дар ҷомеа дигар амал намекард. Хонандагони муҳтарам, бояд дар хотир дошта бошанд, ки дар ҳама давраи замони мафҳум ва маъниҳо калидӣ ва заруранд, ҳарчанд, ки ин маъниҳо ва мафҳумҳо дар ҳар давраи замона аз якдигар фарқ мекунанд. ...

Ин таркиби маънавии ҳаёт аст ва устод Шакури “ҳаёт амри маънавист” гуфта ҳаминро дар назар дошт. Дигар ин ки агар давлату миллате вуҷуд дорад ба мутаҳкамии ҳамин таркиби маънави – равонӣ дар инсонҳо ва ҷомеа, ба будани системаи дониш ва ҳақиқат, нуфуз ва қудрат вобастаги дорад. Чи гуна система, ки дар ҷомеа ҳукумрон набошад он бояд бо қонун ва ҳақиқате машрӯъ таъмин бошад. Ҳар ки нуфуз ва қудрат дорад вобаста ба дониш ва таҷрибаи худ дорад ва ин чизе нест, ки аз касе ба тӯҳфа мегирифта бошанд. Масъалаи солорӣ дар ин фарҳанг ва ҳама фарҳангҳо ба ҳамин мушкилоти худогоҳӣ, шинохти ҳақиқат, соҳибшудан ба нуфуз ва қудрат ва тавоништан фазое барои худ ва барои дигарон ташкил кардан вобаста аст. Имрӯз “зиёӣ - сиёсатмадороне”, ки мехоҳанд танҳо як маҳал ё музофот давлат ва миллат сохта

бошад, ва ё аз як маҳал ё як музофот давлат ва миллат сохта бошанд, хуб донанд ки сахт хоманд ва бемадор. Мавлоно меғуфт, ки

Лофи ишқи ӯ мазан дар ҳар нафас

К-ӯ нағунҷад дар ҷуволи ҳеч кас.

То ҷое ‘давлат’ ва ‘миллат’ ҳам ба ҳамин категория дохил мешаванд ва моли касе нестанд ва наметавонанд бошанд. Ин аст, ки солор солор аст ва ихтироъ намешавад ва солорӣ аз падар ба писар мерос дода намешавад чунон, ки давлат ва миллат ҳам, ки дар кассаи касе, маҳале ва музофоте намеғунҷанд ба касе, ба маҳалле, ва ба музофоте ба мерос дода намешаванд. Ин музофот, маҳал ва касон ҳастанд, ки дар маҳдудаи миллат меғунҷанд ва “миллат” ба миллат таълуқ дорад ва нашояд онро аз ин парокандатар кард. Ин маънии одиро сиёсатмадорони Тоҷик бояст дарк кунанд, набошад “миллату давлат бози”- и онҳо дур давом намекунад. Ин аст ки намояндагони дигари миллатро ба муҳоҷират ва ба зиндон нафиристода фазои воқеии миллат ва давлатсозиро имрӯз оғоз бояст кард. ...Имрӯз барои ҷомеаи огоҳ, донишбунёд ва фикркунанда доштан бунёди шинохти замонавии ҷомеа бояст, ки мустаҳкам бошад ва ҳудудҳои эпистемологии ҷаҳонӣ вучуд дошта бошанд. Вале метавон гуфт, ки он бунёди шинохти замонавӣ, ки боиси субот ва гуногунандешӣ дар ҷомеа мегардад ҳатто байни зиёи - сиёсатмадорони Тоҷик заиф аст ва инчунин ҳудудҳои эпистемологии онҳо саҳт маҳдуданд. Ин яке аз сабабҳои калидист, ки дар Тоҷикистон имкони пурқуват шудани **сиёсати зидди сиёсатро**, заиф будани ҷомеаи шаҳрвандиро ва набудани фазои воқеан сиёсиро бештар мекунад. ...

Хулосаи гуфтугӯ ин аст, ки зиёӣ худ ба **муаянкунандаи холӣ** (empty signifier) табдил ёфтааст ва наметавонад ҳастӣ ва воқеияти худро рӯ ба рӯ шудан. Муаянкунандаи холӣ наметавонад ба донишу таҷриба, фикр, маъниҳои нав, сиёсат ва зиндагии сифатан хубе барои мардум имкони будан додан. Ин аст, ки ҳар гуна ба фантазмагорияи намоишӣ” (spectacular phantasmagoria) – ро аз онҳо метавон интизор шуд. Чи гунае, ки хонандагони муҳтарам медонанд, фантазмагория ин бофтани пардаи пиндор аст аз чизҳои хаёлӣ, масалан порчаеро аз хоб мегиранд, порчаеро аз хотира, порчаеро аз орзу ва ғайра то воқеияти аслиро пӯшонида бошанд. Яъне худ ‘зиёӣ’ ба бозичаи нафси дигарон табдил ёфтаанд. Ин падида боз ҳам донишгари назарияи нафсро, ки дар ин фарҳанг инкишоф дода шуда буд тақозо дорад. Имрӯз шояд мардуми дигар аз назарияи нафс, ки дар фарҳанги мо инкишоф дода шудааст огоҳи надоранд вале он чиро, ки мо аз гуфтаҳои Қуръон ва ишораҳои Мавлоно дар бораи нафси ҳайвонӣ ва зарари он медонем, масалан дар тамаддуни Ҷарбӣ аз Ҳоббс то Деррида ҳамин маъниро бо ҳарфҳои дигар қисса кардаанд. Дигар ин ки ҳар қавм, ки назария, таҷриба ва дониши таркиберо, рӯйдоде ва ё технологияеро дар ҷомеа ва фарҳанги худ дошта бошад онро дар тамаддуни дигарон ба хуби дарк кардан ва истифода кардан метавонад. Гуфтаниам, ки Тоҷик воқеан мағз ва рӯҳи тармимдидае дошт ва дорад, ки метавонад ҳамагуна дониш ва таҷрибаи навро аз худ кардан ва истифода намудан.

Албатта, агар роҳбарии дурусте дошта бошад, ки шароити мувофиқро ташкил кардан тавонанд. ...Бо вучуди ин гуфтан мумкин аст, ки сифати васф кардан ва тамаллуқ дар табиати қисмате аз Тоҷикон ҳанӯз дар давраи сулолаҳои турки - муғулӣ реша партофтааст. Гуфти Мавлоно “**Одат, ки қадим шуд табиат гардад.**” Ин маризие нест, ки танҳо дар Шӯравии собиқ шакл гирифта бошад, ҳоло он ки мардуми шӯравӣ воқеан ҳақ доштанд дастовардҳои худро тавсиф карда бошанд, зеро дар ҳамин давра Тоҷики оғоҳ чи будани қудратро ҳис карда буд. Мутассифона, чи гунае, ки дар боло гуфтем, қудрат дар дигар марказ реша дошт ва ҳуди Тоҷик баъди аз байн рафтани маркази қудрат аз ин сарчашма ҷудо гардид. ...

Сиёсат дар сояи нафси бетарбият

Чи гунае, ки аз гуфтугӯи боло бармеояд зиёи Тоҷик дар муддати садсолаҳо бо будани нафси аммора ё бетарбият дар қудрат сару кор дорад ва дар ин муддат бо тарси ҷон ва бо васфи ин нафси бетарбият одат кардааст. Яъне аз тарс ва инчунин ба хоҳири тамаъ ин нафси аммораро он ҷунон тавсиф мекунад, ки худ ин нафс ба фаришта будани худ бовар мекунад. Албатта забони пурқудрати Тоҷикӣ дар ҷоду кардани ин деу аждаҳо ва дар Сулаймонсозии онҳо нақше бориз дорад. Дигар чизи муҳим, ки дар ин муддат зиёи Тоҷик гум кардааст бовари ба роҳҳои субъектсозӣ ва сиёсати созанда аст. Ҳамеша дастнигари бо гуфти худаш “боло” - ст ва дар ин муддати садсолаҳо ин гуна фазоро бо номи боло, ҳам ҳуди зиёи Тоҷик шакл додааст. Ин ҳама нишондиҳандаи он аст, ки муддатҳо боз Тоҷик ҳастии сиёсӣ надоштааст. Воқеан Тоҷик қариб аз рӯзгори пури Сино чи будани сиёсати назарияви ва амалиро фаромӯш кардааст ва дар ин муддатҳо дар сиёсат нақши дуюмро бозидоаст ва боз дар дасти касоне ки аз сиёсат хабар надоштанд, ки чист. Гузашта аз ин худ бозингари аслии зиндагӣ ва таърихи худ худ нестанд ва таҷрибаи ҳастӣ, вучуд ва воқеиятро надоранд. Воқеан Тоҷикон одамияти олишонеро дар сухан бунёд гузоштанд, ки буржуазии каммағзи Тоҷик онро кам дарк мекунад ва аслан гузаштагони мо таҷриба ва донишро, ки дар сатҳи руҳони - маънавӣ доштанд бояст, ки дар зиндагии воқеӣ ҳам мебошанд. Шояд ин одамият бунёди амалӣ ва воқеӣ доштааст, вале имрӯз таҳқиқотҳои бунёдӣ дар бораи ҳаёт ва фаъолияти гузаштагони худро кам дорем ва ё қариб ки надорем. Доштани таҷрибаи вучуд ва ҳастии худро Ясперс, Марсел, Сартр, Хайдеггер ва дигарон асли одамият доништаанд. Ва ин ҷо хуб мешуд як таҳқиқоти мустақил ва муқоисавӣ баёни одамияти исломӣ ва инчунин ҳуманизми ғарбии асри гузашт анҷом дода шавад. Дар ҳар сурат субъективият, шинохти табиати инсон ва инчунин масъалаи ҳайвоният дар вучуди инсон баҳси марказии ҳар ду чараёни фикрист. Мутассифона, зиёи Тоҷик аз шинохти суннати табиати инсон, ки дар назарияи нафс дар фалсафа ва ирфони Иломӣ инкишоф дода шудааст дур мондааст. Ҳанӯз дарк накардаанд, ки як зиёӣ масъул ва ҷавобгар барои ҳама мардум аст. Шояд имрӯз зиёи Тоҷик аз роҳҳои суннати шинохт дур аст вале чаро ҳастии худро, ки ба гуфти Хайдеггер “ҳастӣ ҳеҷ гоҳ гузашта нест, балки ҳама вақт рӯ ба рӯи инсон аст”, рӯ ба рӯ намешаванд. Ҳастӣ ва воқеияти худро рӯ ба рӯ шудан сарчашмаи зуҳури маъниҳо ва идеяҳои нав ва асли одамият аст.

Мутассифона, зиёи Тоҷик манбаи илҳомро танҳо дар устухони партофта аз “боло” мебинад ва маълум аст ки чунин илҳом чи гуна осоре ба бор меорад. Воқеан зиёи агар зиёист, ин гуфтаи Сартрро хуб дарк мекунад, ки “инсон маҳқум ба озодист.” ...

Бешак вазифаи зиёи Тоҷик буд, ки аз ин назарияи нафси классикийи Тоҷик назарияи нави субъектро бо ҳама тарафҳои онтологӣ, эпистемологӣ ва ахлоқи - сиёсаш инкишоф меод, вале ҳанӯз ҳам аз нусхабардорӣ ва такрори ҳарфи дигарон халос нашудааст. Ба хусус барои шинохт ва истифодаи маъниҳои нав ва дигаргунӣ овардан дар таркибҳои вучудии инсон ва ҷомеа Тоҷик ба таҷрибаҳои аслии ҳастишиносӣ ва фикри нав зарурат дорад. Зеро будани субъекти ғайбӣ ба дигаргунӣ **маъниҳои созанда дар ҳаёт ва ба ҳуди ҳастӣ** имкони будан медиҳад. Гуфтан мумкин аст, ки назарияи нафс, ки дар фарҳанги Тоҷикон инкишоф дода шудааст бо вучуди таъсири калидии тарҳи Қуръонии нафс, боз ҳам фарогири назарияи нафси Юнони ҳам буд, ки фикри классикийи Юнони дар фалсафаи имрӯзаи ғарб саҳт таъсиргузор аст. Ин назарияи нафси Арастуи имруз бунёди шинохти сиёсат ва одамият аз Ҳайдеггер то Агамбен дар фалсафаи ғарб аст. Он чи барои баҳси мо зарур аст ин аст, ки воқеан масъалаи ҳайвоният ва истиқлол имруз яке аз мавзӯҳои калидии фалсафа дар ва дигар фанҳои уллуми иҷтимоӣ гаштааст ва мавзӯи калидии он ҳамин назарияи нафс ё чи тавре ки дар ғарб мегӯянд табиати инсонист. Дар тамаддуни исломӣ ин ҳама мавзӯҳо дар сатҳи назарияи нафс ҳал ва барраси карда буданд ва чи гунае, ки зикр кардем ин масъалаи шаклгирии субъект, масъалаи ташаккули системаи дониш ва маънавият, доштани таҷрибаҳои илмӣ, фалсафӣ ва динӣ, масъалаи муносибат бо қонун (шариат), ҷомеа ва сиёсат буд. Ба хусус масъалаи сиёсат ва нафси инсонӣ мавзӯи калидии ҳама давру замонҳо буд, ки дар ғарб имрӯз бо ишора ба Арасту сиёсатро як санъати инкишофи табиати инсонӣ ва инчунин ҷомеаи инсонӣ шинохтаанд. Мутассифона, дар фарҳанги мо баъди ҳуқумраво шудани сулолаҳои турки муғулии минтақа то имрӯз сиёсат дар сояи шахсиятҳо ва ё нафси бетарбият монда буд ва ҳаст. На фақат сиёсат балки илм ва фикр ҳам дар чунин соя шах шудаанд. Он чи аз сиёсат ном мебарданд, ба истилоҳи Лотард ҷуз бози бо сиёсат (playing politics) набуд ва нест. Дигар ин ки дар Шӯравии собиқ зиёи Тоҷик фаҳмиши ғалати сиёсатро, ки “сиёсат ифлос” аст инкишоф дода буданд ва мо шоҳидем, ки чанд насли ба сиёсат машғул будаи Тоҷик ва ҳатто касоне, ки дар сиёсат муваффақ буданд бо ҳарфи “сиёсат ифлос” аст аз сиёсат даст кашиданд. Албатта Тоҷикистон, ки ба мамлакатаи истеҳсолкунандаи ашёи хом, ба хусус маҳсулоти хоҷагии қишлоқ табдил дода шуда буд ва кодрҳои хоҷагии қишлоқ, ки мамлакатро идора мекарданд ҳамеша ҳамеша гушу ҳуш дар тасмимгирандагони Маскав доштанд чи будани сиёсат ва истиқлолро аслан дарк накарда буданд ва баъди аз байн рафтани Шӯравӣ ҳам дарк накарданд. Инчунин дар дохили мамлакат баъди фишорҳои солҳои сиюм ситемаи нобовари ва тарс нисбат ба яқдигар байни мардуми минтақа ва музофотҳои гуногуни Тоҷикистон инкишоф дода шуда буд, ки ин ҳам пеши роҳи тарбия ва мутаҳкамшавии кодрҳои сиёсии воқеан миллиро мегирифт....

Вале дар умум, воқеан коммунистҳои марказ зери таъсири назарияи марксистӣ тавонистанд бунёди модди – иқтисодӣ, иҷтимоӣ - сиёсии ва фарҳангии ҷомеаи навро гузоштан. Дар як ғӯшаи шахшудаи аморати Бухоро, тавонистанд зиндагиро дигар кардан, ҷаҳоне нав сохтан ва мардумро ба торих ворид кардан. Баъди пош хурдани Шӯравӣ ва рафтани русу яҳудӣ ва намояндагони дигар миллату халқҳо ғӯе рӯҳи прогресс (тарақиёт ва инкишоф) ин сарзаминро тарк кард. Албатта ин гуна нест, зеро ин мардум он гуна ки зикр кардем аз қадим боз аз чи будани ҳикмати назарӣ ва амалӣ огоҳанд. Масалан он чи Боурдиё (Bourdieu) дар рузҳои мо дар бораи ҳикмати илм (philosophy of science) ва ҳикмати амалӣ (philosophy of action) менависад, Ҳаким Тӯсӣ дар сарсухани Ахлоқи Носирӣ бисёр равшан мегӯяд, ки “Пас ғӯем, ҳикмат дар урфи аҳли маърифат иборат бувад аз донишгари чизҳо, ҷунони бошад ва қиём намудан ба корҳо ҷунон ки бояд, ба қадри иститоат (қувват, тавоноӣ), то нафси инсон ба камоле, ки мутаваҷҷеҳи он аст, бирасад. Ва ҷун ҷунин бувад, ҳикмат мунқасим бувад ба ду қисм: яке илму яке амал.” Ин ҷо рӯҳи илм ва прогресс вучуд дорад, вале рӯҳи сиёсат ва роҳбарӣ нест. Дар солҳои шӯравӣ ҳам ба таври мустақил кодрҳои буданд, ки қобилияти роҳбари ва ташкилотчиҳои худро ба пурраги исбот карданд. Масалан профессор Моёншо Назаршоев дар солҳои ҳаштодуми асри гузашта воқеан тавонист сатҳи илмро, ба хусус илми табиатшиносиро дар Донишгоҳи Давлатии Тоҷикистон ба сатҳи баланд бардошта Донишгоҳи Давлатиро ба яке донишгоҳҳои пешрафтаи Шӯравӣ табдил диҳад. Олимони Тоҷик дар донишгоҳ ба масъалаҳои бунёдии илм сару кор доштанд ва донишгоҳ дар суратҳисоби худ сармоияи калоне дошт. ...Боз гардем ба ғӯтаи Деррида ки ғӯта буд ҳар ки **дар сиёсат пурқудрат** аст “ҳамеша дар мавқеи муаянкунанда (signifier) аст”. Ин ҷо ҳаминро ғӯтан метавон, ки дар сиёсат вақте пурқудрат мешаванд, ки дар фикр дигаргони ба вучуд оварда шавад, яъне муаянкунанда ҳолӣ набошад балки тавонад ҳастӣ ва воқеияти худро рӯ ба рӯ шудан ва ба фикр ва маъниҳои нав имкони будан додан. Ин фикри нав аст, ки метавонад бунёди сиёсати созанда будан. Ва роҳбарони сиёсиро дар ин сарзамин пеш аз ҳама зарур аст ду корро ба анҷом расонидан, яқум **гирифта шудаи мардумро** ба онҳо баргардонидан, яъне мақсад баргардонидани Самарқанду Бухоро нест, балки моликияти давлат ва моликияти ин мардумро, ки ба ноҳақ аз онҳо гирифта шудааст ба онҳо баргардонидан, ва дуввум шароит ташкил кардан, ки ин **мардум ғумшудаи худро тавонанд пайдо кардан**, ки он роҳҳои худсозии суннати ва барқарор кардани технологияҳои навини инсонсозӣ ва ҷомеасозист. ...

Албатта, ‘сиёсатмадорон’ аз ӯҳдаи ин кор, ки он асли сиёсатмадор будани онҳо ва оғози иҷрои ваъдаҳои, ки ҳар сол медиҳанд, намебароянд. Онҳо аз ӯҳдаи ин кор намебароянд зеро бунёди ҳастии худро, ки бо фасод ва маризиҳои дигар оғанда аст барҳам задан наметавонанд. Ҳештанро он ҷунон, ки ҳастанд тоқат ва зарфияти шинохтан ва дидан надоранд. Ин дев дар ҷомеа бо идеология ва рамзҳои оли парпеч карда шудааст ва худ муаянкунандаи асосии маъниҳои дар ҳаёти мардум аст. Акнун ин дев, ки онро Жижек, Алтүссер ва Лакан дар ҷомеа бо равшаншиносии муосир бо номи master - signifier ‘муаянкунандаи асосӣ’ ва ё ‘хоҷа – муаянкунанда’ ном бурдаанд худ

воқеиятро шакл медиҳад, ки он ҳақиқатест бе хамирмоя (Zizek, 1995; Zizek 2008; Lacan 2002). Ин ҳолатро дар ҷомеаҳои мисли ҷомеаи Куреяи Шимолӣ дидан мумкин аст, ки чи тавр ҳазорҳо мардум дар саҳнаҳо ҳам оварда мешаванд то садоқати худро ба Ҷуче (унвони диктатури Куреяи Шимолӣ, ки маънияш ‘худкифо’ –ст (self-reliance)) бо рақсу суруд ва ҳиссиётҳои амиқ нишон диҳанд. Ин як намуди идеулужист, ки файласуфи Словенияги Жижек, онро ҳамчун шуури дуруғин (false consciousness) ном мегирад, ки аз нофаҳмиҳои муносибатҳои воқеии ҷомеа бофта шуда аст. Ба фикри Жижек идеулужии бунёди равонковӣ пайдо мекунад вақте, ки шуури дуруғин аз мушкилоти хашиш ва дуруғини дар ҷомеа ҳукумрон ба дунёи субъектҳо (шахсиятҳо) кӯчонида мешавад. Дар вучуди шахсиятхост, ки шуури дуруғин воқеан зинда мешавад ва “воқеият” пайдо мекунад. Он чи барои гуфтугӯи мо дар ин баҳси Жижек ва идеулужии зарур аст ин аст, ки чи тавр пардаи пиндор ё иллюзия воқеияти моро шакл медиҳад. Барои шарҳ додани ин масъала Жижек ба мафҳуми эҷод кардаи равоншинос Лакан *jouissance*, мурочиат мекунад. Ин калимаи Фаронсавист, ки Лакан онро тарҷума намекунад ва аслан маънии лаззатро дорад. Лакан байни *jouissance* ва pleasure фараҳ, ва enjoyment лаззат бурдан, фарқ мегузорад ва ба фикри ӯ ин ҳолаест, ки болотар аз ҳар гуна лаззат ва фараҳ ва мо аз донишони он манъ карда шудаем ва ин ҳолати *jouissance* аз рӯи моҳият ба дард наздик аст. Ҳамин тариқ *jouissance* ин майлест, ки мо бояд ҷустуҷу накунем вале ҳанӯз ҳам моро ба сӯи ёфтани лаззат роҳнамоӣ мекунад. Ин механизмest, ки дар бисёр ҷомеаҳо механизми аслии идеулужиро ташкил медиҳад, ки мақсад ба гуфти Жижек мардумро дур нигоҳ доштан аз дониши ҳақиқист, ки донишонаш барои мардум вазнин аст. Воқеияти мардум бо шиорҳо, ки воқеан заруранд чунон пушонидани мешавад, ки мардум асли воқеиятро, амалро фаромуш мекунанд ва ин ба гуфтаи Мавлоно монанд аст, “Об кам ҷӯ ташнаги овар ба даст”. ...

Вақте дар ҷомеа ин гуна фаҳмишҳо ғолиб мешаванд сиёсат ва ҳама гуна ҳаёти иҷтимоӣ ба фантазмагорияи намоишӣ табдил меёбад. Ин натиҷаи кори муаянкунандаи ҳолӣ дар ҷомеа ҳаст, ки онро бояд дарк кард. Ин нуқтаи охири зерин соя мондани сиёсати асл дар ҷомеа ҳаст. Намунаи ин фантазмагорияи намоишӣ ин амали нави ҳукуматдорони шаҳру ноҳияҳои Тоҷикистон аст, ки ба амали “созандаи” дигар даст задаанд, ки шояд дар Куреяи Шимолӣ ҳам набошад. Дар чанорҳои шаҳр ва ноҳияҳо, новобаста ба ин ки ҷоест умумӣ ё ба истилоҳе ‘ҷамъиятист’, бозораст ё макону маҳалли истиқомати мардум аст, **радио мех задаанд** ва шабу рӯз сурудҳои аҷибу ғариб садо медиҳанд. Аҷиб ин фарҳанг танҳо дар Тоҷикистон аст, ки аз дарахтҳои шаҳр барои насб кардани шиор ва радиоҳо истифода карда синаи дарахтонро меҳкорӣ мекунанд. Ин шиорҳо ва ин сурудҳо ба воқеияти мардум чи муносибате доранд барои дастандаркорон фарқе надорад. Воқеан барои чизе ва касе фазои будан, истиқлол қоиил нестанд ва ё ҳамаро якхел ва ҳамчун худ, соҳиби гӯшҳои бесоҳиб, мебинанд ва мепиндоранд. Як таъбири равонковии амиқи қуръонӣ ҳаст ба номи “тасвили нафс” (Юсуф: 83), ки гоҳо инсон худро худ фиреб медиҳад ва ин ҳолат дар зиёҳои “берӯҳ” ва рӯҳафтада зиёдтар рӯй медиҳад. Ин ‘зиёӣ – сиёсатмадорон’ сабабгоранд, ки худӣ ва

идеулужии дурӯғин, ки болои рамзҳои холи пайдо шуда дар вучуди мо шакл мегирад ва ҳатто дар дарахтҳои мо шабу рӯз садо медиҳад. ...

Хулоса: Мулки Сулаймон тӯрост, гум акун ангуштарӣ!

Хулосаи ин гуфтумон дар бораи нафс ва истиқлол, ки дар қаринаи Тоҷикистон реша дорад, ин аст ки назарияи нафс ки дар ин фарҳанг шакл гирифта буд дар ҳама давру замон назарияи марказии сиёсат ва давлатдорӣ буд, ҳаст ва мемунад. Ба хусус ин назария дар муносибат ба истиқлоли ин ё он ҷамоат, халқ ва миллат нақши ҳалкунанда мебозад. Дар давлат будан ва ё набудан, истиқлол доштан ва ё надоштан дар таърихи миллат ба сатҳи тарбияи фардҳои ин миллат дар домани ин ниҳод, ки нафс номида мешавад, вобастаги дорад. Бубинед, вақте дар бораи муҳити табиӣ, таърихи муштарак ва давлатдории як халқ ҳарф мезанем, давлатдорӣ зинаи олиест ки аз ҳастии ин мардум хабар медиҳад. Ҳастии як миллат ин ҳастии сиёсии ӯст. Худогоҳӣ, шинохти ҳақиқат, доштани нуфузу қудрат ва фазосозии як миллат ин раванди созандаест, ки дар домани нафс сурат мегирад. Аз як сӯи ин шаклгирии субъект аст ва аз сӯи дигар сатҳи муносибат ва муборизаи якҷояи фардҳои ин миллат дар роҳи амали гардонидани мақсади ягонаи онҳост. Яъне ин сатҳест, ки технологияи худӣ - ҳақиқат - қудрат ва фазосозии фардҳои миллат шакл мегирад, ки он дар сохтмони ҷомеа ва давлат нақши калиди дошт ва дорад. Чи гунае, ки дар боло зикр кардем дар давраи ҳукумронии сулолаҳои турки муғулӣ ва дар давраи мустамликаи дигарон будани ин сарзамин, мардум зарфият ва қудрати ин назарияро ба пурраги истифода бурдан натавониста буданд ва ин боиси заиф шудани технологияҳои худӣ – ҳақиқат- қудрат ва фазосозӣ гардид, ки дар давраи Сомониён шакл гирифта буд. Ва ҳукумронии шахсиятҳои, ки дар сатҳи нафси аммора ё ҳайвонӣ буданд боиси аз байн рафтани сиёсати фазосозӣ ба аз байн рафтани истиқлол ва баъдан давлатҳои ин минтақа гардид. Чи гунае, ки зикр кардем ба ғайр аз назарияи Юнони - фалсафии нафс, дар ин фарҳанг тарҳи одӣ ва олии нафс ва тарбияи он, ки Қуръон пешниҳод кардааст калиди буд ва имрӯз ҳам ин тарҳ аҳамияти амалии худро гум накардааст. Ба хусус имрӯз ҳар ки воқеан зиёи ва сиёсатмадор аст бояд он сӯи шабакаи қиссаҳои зангории воқеиятро пӯшонида, зарурияти шинохт ва корбасти ин назарияро дар рости сохтани давлат ва миллат ҳис кунанд. Ин одати аз рӯзгори сулолаҳои турки муғулӣ ва давраи истеъмориро, ки Тоҷик ба нафси бетарбияти ба қудрат расида ҳақиқат мебофт ва машруъият мебахшид бояд шинохт ва шикаст. ...

Чи гунае, ки зикр кардем Левиофани (1651) Ҳоббс яке аз матнҳои бунёдии назари нави сиёсӣ ба ҳисоб меравад, ки дар он Ҳоббс зарурати будани давлат, ва итоат кардан аз онро исбот мекунад. Дар ин гуфтугӯ, ки Ҳоббс кӯшиш мекунад аз таълимоти Арасту, ки инсонро ҳамчун махлуқи иҷтимоӣ мешиносад, дури гирифта ба таълимоти Макиоввелӣ наздик шавад. Ҳамин қисса ҳаст, ки дар фарҳанги мо ҳайвониятро ҳазорсолаҳо боз дар вучуди як инсон ва муносиби онро ба сиёсат ва давлатдорӣ

шинохта буданд ва масъаларо дигаргуна матраҳ карда буданд. Воқеан масъалаи шинохти таълимоти Макиоввелӣ ва умуман сиёсати давраи нави Ҷарб аз даричаи фарҳанги Тоҷикӣ ба як таҳқиқоти мустақили муқоисавӣ зарурат дорад, ки аз ӯҳдаи ин мақола берун аст. Ва он чи ба баҳси мо зарур аст ин аст, ки чи дар Ҷарб ва чи дар Шарқ мавзӯи табиати инсон дар ин баҳсҳо мавқеи марказӣ дошт ва дорад. Бо боварии Ҳоббс алтернатива ба назарияи давлат ин ҷанги ҳама муқобили ҳама аст, яъне агар давлат набошад ҳама ба табиати аввали инсонии худ бармегарданд, ки он ҷо *homo homini lupus*, одам барои одам гург аст. Ин назарияро Ҳоббс дар вақте пешниҳод кард, ки ба фикри ӯ истиқлол дигар решаи **худои** надошт ва соҳибистиқлол акнун нуфуз ва қудрати худро аз **халқ** мегирифт. Масъалаи табиати инсон ва муносибати он бо сиёсат ва истиқлол яке аз масъалаҳои марказие шуда, ки дар осори Агамбен, Ҳардт ва Негрӣ (Hardt and Negri, муаллифони китоби “Империя”) Шмитт, Фуко, Деррида ва дигарон мавриди таҳлил қарор гирифт. Махсусан дар яке аз китобҳои охиринаи файласуф Деррида ‘Ҳайвон ва Истиқлол’ (***The Beast and the Sovereign***), ки дар ду ҷилд нашр шуд ин масъала ба таври васеъ ва амиқ матраҳ шудааст. ...

Он чи аз ин баҳс барои мо омӯзанда аст ин масъалаи ҳайвонияти инсон аст ва махсусан вақте, ки мардум ба гуфти орифони мо, ғуломи нафсанд ва ба ‘сиёсат’ машғул мешаванд. Ин ҷо шояд Ҳоббс ҳанӯз масъалаи субъект ва нақши онро дар сохтмони давлат дуруст таҳлил накарда буд, ки аслан давлат аз субъектҳо иборат аст ва онҳо нафсдоранд ва нафс ба тарбият ниёз дорад. Дигар ин ки ҳама, файласуфони сиёсат ва қудрат, бар ин фикр мувофиқанд, ки яке аз унсурҳои калидии истиқлол дар баробари қудрат ва қонуни машруъ ин субъективияти инсон аст. Чи гунае, ки дар боло зикр кардем сатҳи худогоҳии фардҳои миллат ва муносибати онҳо бо якдигар ва муборизаи онҳо барои ҳадафи ягона метавонад ҳастии онҳо ва истиқлоли онҳоро муаян кардан. Фикр қунам ин мушкилии калидии сиёсат ва ояндаи истиқлол дар Тоҷикистони имрӯз ин ҷост, ки ҳамин нуктаро дарк накардаанд. Истиқлол новобаста ба ҳарфҳои баланди миллӣ ва фаромиллӣ, ҳанӯз дар маҳдудаҳои маҳал ва музофот мондааст. Зеро ин мардум ҳанӯз нисбат ба якдигар бовари надоранд ва бегона мондаанд. Ин маъниест қадим ва онро Плаутус (Plautus (254–184BC), дар китоби худ Ассинария ё Комедияи харҳо (*Asinaria, or the Comedy of Asses*) аввалин маротиба ёд кардааст, ки чи тавр савдогаре ба он касон, ки намешиносад пул қарз намедихад ва дар ин маврид мегӯяд, ки “одам одам нест, балки нисбат ба бегона гург аст”. Ва гуфтаи “одам ба одам гург аст” ё *homo homine lupus* аз ҳамин муаллиф сарчашма гирифтааст. Масъулиятро дар баробари истиқлол ва мардумро мансабдоре, ки донишу таҷрибаи солим дорад метавонад ҳис кардан ва доштан. Ин ҷо дар вучуди шахсиятҳо ҳамоҳангии худӣ, дониш ва қудрат бояд дар кор бошад. Имрӯз дар ҷомеа бисёр мансабдоронро дучор мешавем, ки мардони дониш ва сиёсат нестанд, на дунёро шинохтаанд ва на динро, на аз фарҳанги Ҷарб хабардоранд ва на аз фарҳанги худ. Зеро, ки он сатҳи созандаи инсонро, ки тарбияти нафсаш медонистанд дуруст нагузаштаанд, ки он шаклгирии шахс, ҷаҳонбинии ӯст ва инчунин муносибатро ӯро бо ашӯ ва мардуми атроф муаян мекунад. ...

Чун зиёи - сиёсатмадорони мо таҷрибаи худии ҳасти ва воқеиятро надоранд ва маъниҳоро аз дигарон қарз мегиранд ё чун тўҳфа қабул мекунанд, нашинохтаанд ки ҳама гуна назарияҳои дунявӣ ки вучуд надоранд аввал реша дар таҷриба ва донишҳои динӣ доштанд ва ба хусус дониш ва таҷрибаи Исломии ин мардум, яъне Тоҷикон, фарогирӣ дин ва дунёи онҳо буд. Имрӯз назарияҳои ба ҳошия кўчонида шударо, ки ҳанӯз дар таркиби равон, фарҳанг ва забони мо дар кор ҳастанд бояд шинохт то тавонем воқеан шахсиятҳо ва ҷомеаи шоиста дошта бошем, ки бунёди истиқлоланд. Имрӯз ҳам бо вучуди дунявӣ будани давлати Тоҷикистон фарҳанги динии ин мардум фарогирӣ ҳама мардум аст. Имрӯз дунявият ва диниятро дар ин қарина бояст дуруст таҳлил кард ва шинохт. Баъзан дар суҳбатҳо дар масъалаҳои динӣ, мебинӣ ки баъзе аз мансабдорони аз аъмоли бади хеш ба ҷазо гирифта нашуда, чун 'он сӯи қонун' қарор доранд, орзуи онро доранд, ки ин гуфтаҳо дар бораи саволу ҷавоби охираат "кош дурӯғ бошанд". Ин аст ки на аз давлат тарс доранд ва на аз худо ё байни ҳар ду мондаанд. Сатҳи фарҳанг, салоҳият, шоистагӣ ва умуман ҳолати амалдорони ҳукумат дар кадом сатҳ будани давлатро муаян мекунанд. Вақте ки мардуми дар сатҳи роҳбарият ба ин маризӣ гирифтаанд, яъне ғуломи нафсанд, ва аз арзишҳои мавҷудаи барои ималӣ кардани истиқлолият танҳо 'пулро' мешиносанд, унсурҳои дигари ин барнома худогоҳӣ, ҳақиқат (дониш ва идеологияи Тоҷики), қудрат ва волоияти қонун ба гуфтугӯи холӣ табдил меёбанд. Шояд гуфтаи Мавлоно ҳама вақт саривақтист, ки меғӯяд;

Гирди рухат сар зада лашкари деву пари,

Мулки Сулаймон турост гум макун ангуштарӣ!!! ...